

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI

Sara Fadljević

MOGUĆNOSTI RAZVOJA KREATIVNOSTI NA SATU LIKOVNE KULTURE

DIPLOMSKI RAD

Osijek, 2017.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI

Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni Učiteljski studij

MOGUĆNOSTI RAZVOJA KREATIVNOSTI NA SATU LIKOVNE KULTURE

DIPLOMSKI RAD

Predmet: Metodika likovne kulture II.

Mentor: Jelena Kovačević, doc. mr. art.

Student: Sara Fadljević

Matični broj: 2469

Modul: A

Osijek,

lipanj, 2016.

SAŽETAK

Kreativnost je osobina koju svako dijete posjeduje. Osnovna razlika od pojedinca do pojedinca krije se u opsegu, dubini i intenzitetu potencijala za razvoj kreativnosti. Stvaranje kreativnih, visoko motiviranih pojedinaca od izuzetne je važnosti za cijelo društvo, a značajnu ulogu u samom procesu ima škola, posebno učitelj koji treba biti sposoban odgovarajućim tehnikama i aktivnostima poticati dječju maštu i kreativnost. Cilj istraživanja bio je utvrditi hoće li dodatna motivacija na satu Likovne kulture rezultirati kreativnijim izrazom učenika. Uzorak istraživanja činio je 41 učenik OŠ Josipa Jurja Strossmayera iz Đurđenovca. Rezultati su pokazali kako dodatna motivacija učenika na satu Likovne kulture rezultira kreativnijim likovnim izrazom.

Ključne riječi: kreativnost, motivacija, poticanje

SUMMARY

Creativity is a trait every child possesses. The main difference with every individual lies in the scope, depth, and intensity of potential for creativity development. Creating creative, highly motivated individuals is of utmost importance for the society as a whole, and a significant role in the process itself is the school, especially a teacher who needs to be capable of supporting the child's imagination and creativity through appropriate techniques and activities. The goal of the research was to determine whether additional motivation in the Arts Class will result in a more creative expression of the student. The sample for the research consisted of 41 primary pupils of the J.J. Strossmayer school from Đurđenovac. The results of the research showed that the additional motivation of students in the Arts Class results in a more creative artistic expression.

Key words: creativity, motivation, encouraging

SADRŽAJ

1. UVOD.....	8
2. POJAM KREATIVNOST.....	9
2.1. Vrste kreativnosti	10
2.2. Osobine kreativne osobe.....	11
2.3. Kreativnost i inteligencija.....	13
2.4. Kreativnost kao sinergija	14
2.5. Kreativni proces	15
3. KREATIVNOST U ODGOJU I OBRAZOVANJU	16
3.1. Darovitost, talent i kreativnost u odgojnom procesu	18
3.2. Kreativna nastava	19
3.3. Položaj učenika i učitelja	20
3.4. Karakteristike kreativnog učitelja	21
3.5. Stvaralačke razine nastavnog sata.....	22
3.6. Poticanje razvoja kreativnosti.....	23
3.7. Sputavanje razvoja kreativnosti	25
4. DJEČJE LIKOVNO IZRAŽAVANJE	26
4.1. Likovni jezik djece	26
4.2. Faze likovnog izražavanja	27
4.2.1. Faza izražavanja primarnim simbolima.....	28
4.2.2. Faza izražavanja složenim simbolima ili faza sheme	29
4.2.3. Faza intelektualnog realizma	29
4.2.4. Faza vizualnog realizma	30
4.3. Pojava šablonskih motiva	31
5. RAZVOJ KREATIVNOSTI NA SATU LIKOVNE KULTURE.....	32
5.1. Načela u vizualno-likovnom odgoju	32
5.2. Metode u vizualno-likovnom odgoju	Error! Bookmark not defined.
5.3. Poticanje razvoja kreativnosti na satu Likovne kulture.....	34
5.3.1. Komunikacija s djelima likovne umjetnosti	37
5.4. Ometanje razvoja kreativnosti na satu Likovne kulture	37

5.5. Uloga učitelja	39
5.6. Uloga motiva.....	40
6. METODOLOGIJA ISTRAŽIVAČKOG RADA	42
6.1. Cilj istraživanja	42
6.2. Hipoteza.....	42
6.3. Zadaci istraživanja	42
6.4. Uzorak	42
6.5. Instrument i postupak provođenja.....	42
6.6. Očekivani rezultati	45
8. REZULTATI I RASPRAVA	46
8.1. Likovni radovi učenika kontrolne skupine	48
8.2. Likovni radovi učenika eksperimentalne skupine.....	52
8.3. Zaključci istraživanja.....	57
9. ZAKLJUČAK	58
10. LITERATURA	59
11. PRILOZI	61

1. UVOD

Već u najranijoj dobi smo mogli čuti o kreativnosti u kontekstu uzvišene ljudske aktivnosti. Isto tako, danas je gotovo nemoguće govoriti o odgoju i obrazovanju ne spomenuvši kreativnost koja se ističe kao jedna od iznimno važnih karakteristika suvremenog čovjeka. Ovu temu odabrala sam zbog visokog interesa za to područje.

Rad je podijeljen na šest poglavlja. Prvo poglavlje, *Pojam kreativnosti*, govori o kreativnosti općenito; o tome kako ju definiraju razni stručnjaci, o vrstama kreativnosti, kako ju prepoznati, u kakvom je odnosu s inteligencijom, što ju sačinjava i kroz koje faze prolazi osoba u kreativnom procesu.

Drugo poglavlje, *Kreativnost u odgoju i obrazovanju*, ističe važnost poticanja kreativnosti u suvremenoj nastavi, važnost učiteljevog pristupa u kreiranju uspješne komunikacije s učenikom i osmišljavanju kreativnog sata na kojem će poticanje kreativnosti bit u prvom planu. Također, spominju se i čimbenici koji utječu na njeno sputavanje i poticanje.

Treće poglavlje, *Dječje likovno izražavanje*, tiče se uloge i važnosti likovnog izražavanja u životu djeteta i faza kroz koje dijete prolazi dok ne formira svoj likovni izraz.

U poglavlju *Razvoj kreativnosti na satu Likovne kulture* govori se o metodama i načelima kojih se potrebno pridržavati u vizualno-likovnom odgoju, o prikladnosti motiva i ulozi učitelja u razvoju kreativnosti i o načinima utjecaja na kreativnost na satu Likovne kulture.

Ostatak rada odnosi se na istraživanje koje je provedeno u OŠ Josipa Jurja Strossmayera u Đurđenovcu. Nakon opisanih metodoloških sastavnica navedeni su rezultati istraživanja uz koje su priloženi pojedini učenički radovi.

Cilj istraživanja bio je utvrditi hoće li dodatno motivirani učenici pokazati veću kreativnost u svojim likovnim radovima. Istraživanje je provedeno u obliku eksperimenta s 41 učenikom OŠ Josipa Jurja Strossmayera u Đurđenovcu. Kontrolnu skupinu činili su učenici s kojima je provedena klasična motivacija, a eksperimentalnu skupinu su činili učenici na čijem satu je provedena dodatna motivacija. Eksperimentom je dokazano da su učenici kojima je pružena dodatna motivacija pokazali veći interes na satu i viši stupanj kreativnosti u radovima.

2. POJAM KREATIVNOST

Postoje različita mišljenja o tome što je kreativnost i različite definicije kreativnosti. Iako one imaju brojne dodirne točke, možemo reći da je to još uvijek nedorečen pojam. Ozimec (1996) navodi kako zanimanje za ovim područjem neprestano raste. U SAD je od 1900. pa do 1950. objavljeno 157 radova na ovu temu. Toliko ih je već bilo za idućih 10 godina, da bi od 1969. do 1974., dakle u narednih pet godina, svake godine u prosjeku bilo objavljeno oko 1250 radova. U posljednje je vrijeme ta brojka višestruko nadmašena. Dubovicki (2016) ističe kako se već u zapisima starih Rimljana i Grka može pronaći pojam kreativnost. Stari Grci su kreativnost opisivali kao dar od muza te kao božanstvo koje je bilo prisutno u svim oblicima ljudskog stvaralaštva. Slunjski (2014) ističe kako je u Rimu to gledište bilo promijenjeno te kako je u Horacijevim zapisima pronađena misao da se uz pjesnike i slikari imaju pravo odvažiti na stvaranje. Zbog toga je latinski jezik imao termin za „stvaranje“ (creatio).

Iako ni Grci ni Rimljani nisu imali riječi koje bi izravno odgovarale današnjem terminu „kreativnost“ njihova likovna umjetnost, glazba, izumi i otkrića pružaju brojne primjere koji bi se u današnje vrijeme mogli nazvati kreativnim djelima. (Slunjski, 2014: 16)

Iako pojam kreativnost seže u daleku prošlost, predmetom intenzivnijeg proučavanja postao je tek u dvadesetom stoljeću kada su održani brojni skupovi na kojima se raspravljalo o kreativnosti. Brešan (2008) ističe kako riječ kreativan potječe iz latinskog jezika od riječi *creatus* koja označava napredovanje, građenje i rast. To je pojam koji je budio interes psiholozima, biologima, arhitektima, dizajnerima, ali i menadžerima raznih tvrtki, koji su u kreativnosti vidjeli potencijal i nešto novo. Slunjski (2014) ističe kako se kreativnost u modernoj psihologiji najčešće povezuje s desnom stranom mozga koja je zadužena za osjećaje, intuiciju, fantaziju i sintezu, dok se lijeva bavi logikom, detaljima, znanjem i analizom. Stevanović (1997) navodi kako je Joy Paul Guilford svojim djelom *Priroda ljudske inteligencije* iz 1967. dao novi zamah istraživanju kreativnosti. Guilford je utvrdio kako postoje dvije razine mišljenja – konvergentno i divergentno. Konvergentno mišljenje odnosi se na logičko zaključivanje, dok se divergentno mišljenje povezuje s kreativnim ljudima, stvaranjem novih ideja, procesom traženja itd.

Usporedno s ovim razvitcima neki su pojedinci postali poznati poučavajući o različitim praktičnim, kreativnim tehnikama. Među njima je najpoznatiji Alex Osborn (osmislio tzv.

oluju mozgova), Genrih Alshuller (osmislio tzv. teoriju o inventivnom rješavanju problema) i Edward de Bono (opisao tzv. lateralno razmišljanje). (Slunjski, 2014: 18)

Stevanović (1997) objašnjava kako se kreativnost može prepoznati u svim slučajevima u kojima je vidljiv drugačiji odnos prema radu i kada je proizvod urađenog (napisanog, izrečenog, naslikanog i dr.) nepoznat ili statistički rijedak.

Brešan (2008) ističe kako je kreativnost skup vrijednosti i osobina koje pokreću čovjeka te da je dana svakom čovjeku rođenjem. Kreativnost se može razvijati, ali i nestati. To je sposobnost ljudi da pronađu nova rješenja, sagledaju probleme iz drugog kuta i stvore nove ideje ili kombiniraju postojeće.

Naime, kreativnost uvijek sadržava originalnost, tj. nešto novo, neuobičajeno i nekorišteno na dotad poznati način. Svedemo li sva određenja kreativnosti pod „zajednički nazivnik“ dobivamo stalne odrednice kreativnosti:

- Stvaranje ili predlaganje nečeg djelomično ili sasvim novog
- Stvaranje postojećeg predmeta s novim svojstvima ili karakteristikama
- Zamišljanje novih mogućnosti koje još uvijek nitko nije osmislio
- Gledanje ili izvođenje nečeg na sasvim drukčiji način od onog načina koji se prije smatrao normalnim ili mogućim i slično. (Slunjski, 2014:8)

2.1. Vrste kreativnosti

Kako bi pojam kreativnosti bio jasniji, moraju se razgraničiti njegove vrste, što je J. Taylor učinio na sljedeći način:

1. *Ekspresivna kreativnost* – osnovna je kreativnost jasno izražena kao sposobnost variranja, karakteristična je za djecu prvog poteza

2. *Produktivna kreativnost* – više je razina kreativnosti oblikovana većom vještinom i tehnikom.

3. *Inovativna kreativnost* – visoka razina koju karakterizira dosjetljivost u kombiniranju materijala, tehnika i metoda, kao i fleksibilnost. Moć zapažanja, uz dosjetljivost korištenja postojećeg znanja mogu dovesti do ovog oblika kreativnosti.

4. *Inventivna kreativnost* – vrhunska je razina kreativnosti koja dolazi do potpunog i sveukupnog razumijevanja u nekom području.

5. *Emergentna kreativnost* – vrhunska je, revolucionarna kreativnost koja je sposobna nadrasti stare i oblikuje sasvim nove složenije principe. (Brešan, 2008: 8)

Lowenfeld koji se također bavio proučavanjem umjetničke kreativnosti kod djece, zaključio je da je kreativnost opća ljudska i životna osobina te razlikovao aktualnu od potencijalne kreativnosti. Potencijalna je kreativnost osobina koja je kod pojedinaca prisutna u različitim stupnjevima, ali koja mora naići na povoljne uvjete da bi se očitovala. Navedeno ukazuje na to da kreativnost nije uvijek spontana djelatnost koja se nameće bez volje pojedinca, već da postoje i određeni vanjski poticaji. Na kreativnost utječe i način na koji prima i organizira vanjske i unutarnje poticaje da bi ih potom izrazio. (Škrbina, 2013: 17)

2.2. Osobine kreativne osobe

Od samih početaka proučavanja kreativnosti postavlja se pitanje je li ona urođena ili razvijana osobina. Većina stručnjaka se slaže oko ideje da je kreativnost opće svojstvo ljudske prirode koje se može ugasiti ili nastaviti razvijati. Dubovicki (2016) navodi kako kreativnost nije osobina „kreativnog pojedinca“ već odlika bilo kojeg pojedinca koji se za nju odluči. Čovjek se s kreativnošću ne rađa već ju uči – potrebno je samo odlučiti se za nju.

Einon (2005) naglašava kako je najznačajnija osobina kreativne osobe drugačiji pristup svemu. Kreativnost nije ono što oni rade, ona je način na koji to rade. Isto tako, moguće je biti kreativan kuhar, vrtlar ili mislilac, jednako kao što je moguće biti prosječan glazbenik.

Stevanović (1997) ističe kako osobine kreativne osobe očitujemo u njihovoj originalnosti, pronalaženju nečeg novog i neobičnog, sposobnosti anticipiranja novih ideja, otkrivanju novih značenja pojmova i danih podataka, razvijanju originalnih ideja, otvorenosti duha i konstrukciji novog sredstva rješenja. Navedene osobine opisuje na sljedeći način.

- *Originalnost* predstavlja stvaranje ideja koje su statistički rijetke, ideja kojih se nitko prije nije sjetio, pronalaženje udaljenih rješenja, izvođenje povezanosti među idejama, fluentnost, osjetljivost na probleme, elaboracija problema, otkrivanje novih značenja pojmova itd.

- *Pronalaženje nečeg novog i neobičnog* (izumi, projekti), tj. otkrivanje zakona i principa.
- *Sposobnost anticipiranja novih ideja* nam pomaže naći nova rješenja problema i predvidjeti ponašanje ličnosti u novim situacijama.
- *Otkrivanje novih značenja pojmova i danih podataka* omogućava nova otkrića i razvijanje novih teorija u nauci.
- *Razvijanje originalnih ideja* se odnosi na stvaranje umjetničkih i znanstvenih djela.
- *Otvorenost duha* se ogleda u traženju neobičnih, nemogućih i fantastičnih rješenja.
- *Konstrukcija novog sredstva rješenja, izuma i umjetničkog djelovanja* je značajna komponenta originalnosti.

Svatko od nas ponekad se pita: *Koliko sam kreativan i na koji način sam kreativan?* Kako bismo odgovorili na prvo pitanje, mogli bismo upotrijebiti neki od postojećih testova za procjenu razine kreativnosti (jedan od poznatijih izradio je Paul Torrance – Torensov test kreativnosti). Odgovor na drugo pitanje tiče se stila kojim kreativna osoba svoju kreativnost iskazuje. Za tu svrhu također postoje testovi, od kojih su poznatiji KAI (engl. Kirton Adaption – Innovation Inventory) u MBTI (engl. Myers – Briggs Type Indicator). Dok se prvi više bavi stilovima razmišljanja, drugi nudi tipologiju ponašanja u kategorijama: ekstrovertiranost nasuprot introvertiranosti, zapažanje osjetilima nasuprot intuiciji, racionalnost nasuprot emocionalnosti i prosuđivanje nasuprot promatranju. Kombinacijom tih obilježja nastaju 4 stila i 16 tipova ljudskog ponašanja, od kojih su neki više, a drugi manje kreativni. (Slunjski, 2014: 25 – 26)

Ozimec (1996) navodi da su ključne osobine kreativnog pojedinca:

- jaka intrinzična motivacija
- žudnja za slobodom
- autonomija misli
- sklonost kritičkom odnosu
- divergentno mišljenje
- spremnost za mijenjanje sebe
- radoznalost
- sposobnost duboke motivacije
- samodostatnost i samopouzdanje.

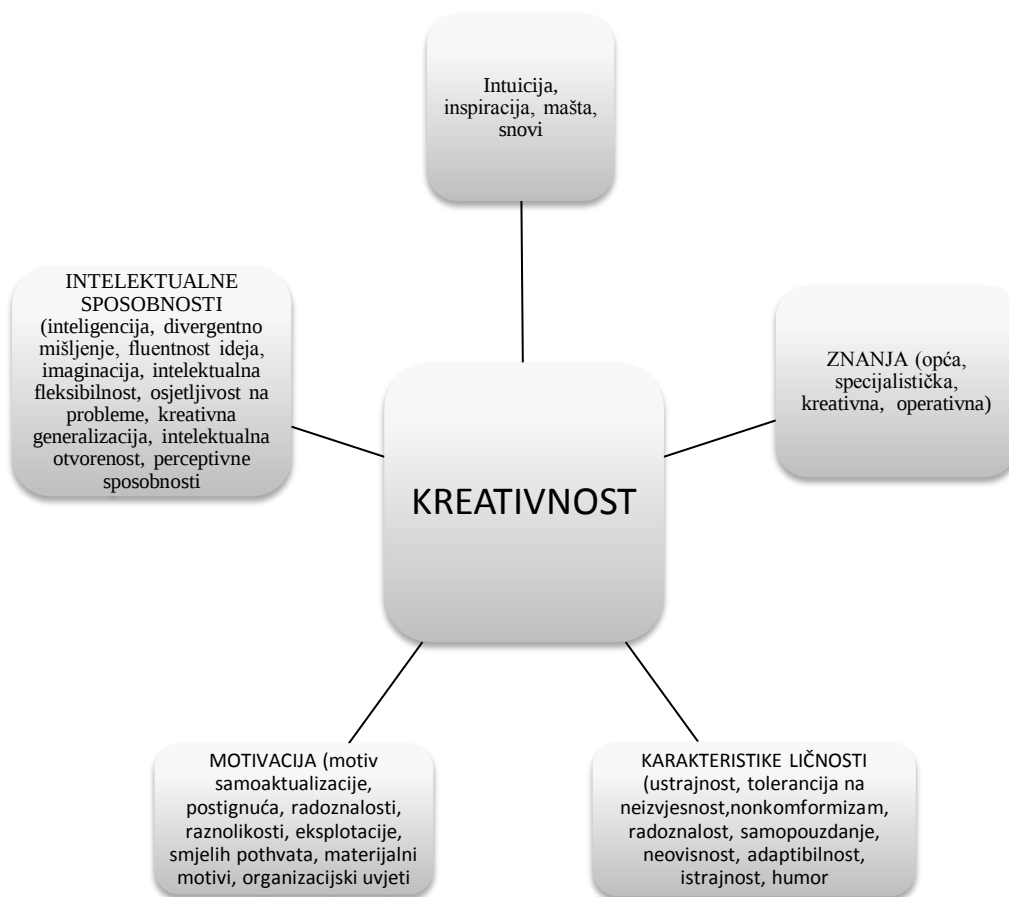
2.3. Kreativnost i inteligencija

Pod inteligencijom podrazumijeva se sposobnost mišljenja za rješavanje problema. Ranija shvaćanja poistovjećivala su kreativnost i inteligenciju. Smatralo se, da kreativnost nije ništa drugo nego visoki stupanj inteligencije pri čemu bi kvocijent inteligencije bio ujedno indikator stupnja kreativnosti. Američki psiholog Guilford utvrdio je da to nisu identične pojave, što je potvrdio i psiholog Terman. Guilford je uveo novi pojam u svojem modelu intelekta tako zvanu stvaralačku inteligenciju. Općenito se danas smatra da su kreativnost i inteligencija dosta nezavisne sposobnosti ali ipak i komplementarne, jer među njima ipak postoji stanovita povezanost. Pravilo je da se veoma kreativni ljudi odlikuju i nadprosječnom inteligencijom, ali svi koji su nadprosječno inteligentni nisu ujedno i kreativni. Coixova je na osnovi 300 biografija vrlikana i njihovih kvocijenata inteligencije izvela zaključak: „Inteligencija je neophodan, ali ne i dovoljan uvijet za stvaralaštvo.“ Potrebno je na kraju naglasiti da i prosječno inteligentni ljudi mogu biti kreativni iako će u pravilu njihovi dosezi u stvaralaštvu vjerojatno biti skromniji. (Ozimec, 1996: 291)

Einon (2005) navodi kako standardni testovi inteligencije, kao IQ test, mjere konvergentno razmišljanje i da se temelje na pitanjima koja imaju točan i netočan odgovor. Može se reći da su na taj način koncipirani i ispiti u školi pa je sasvim jasno zašto oni koji postižu visoke rezultate u testovima inteligencije imaju uspjeha i u školskim ispitima.

2.4. Kreativnost kao sinergija

Ozimec (1996) navodi da se kreativnost javlja kao skup ljudskih sposobnosti, znanja i osobina ličnosti. (Slika 1.) Ona nije jednofaktorna sposobnost već ju čini složena struktura raznih čimbenika koji u međusobnom djelovanju u konačnici određuju razinu kreativnosti. U toj interakciji čimbenika gdje navedeni faktori u različitom opsegu dominiraju, finalizira se kreativna sinergija. Dakle, kreativnost ne čini izdvojena inteligencija, intuicija, mašta ili upornost, već njihovo zajedničko funkcioniranje unutar složene cjeline. Povećati kreativnost znači povećati ukupnu kreativnu sinergiju, a bit sinergetičkog djelovanja je usuglašavanje čimbenika prema nekom cilju.

Slika 1. Kreativnost kao sinergija

2.5. Kreativni proces

O tome što je kreativni proces i postoji li on uopće postoje podijeljena mišljenja. Neki smatraju da kreativnost nije nikakav proces, već da se ona „samo dogodi“, drugi smatraju da osobe nisu svjesne procesa kroz koji prolaze u dolasku do kreativne ideje. Dubovicki (2016) navodi kako postoje brojna viđenja kreativnog procesa, kao i faza kreativnog procesa i kako kreativan proces zbog njegove složenosti nije ni malo lako objasniti, ali je bitno znati da određene faze postoje te da izbor i slijed pojedinih faza ovisi o pojedincu. Sve podjele su uglavnom orijentirane prema četirima fazama, a definicije i opisi tih faza variraju od autora do autora.

Stevanović (1997) opisuje 4 faze kreativnog procesa:

1. *Preparacija* u kojoj se vrši dekomponiranje glavnog problema i traži model traganja. Uključuje pripremu, otkrivanje ideje, uviđanje problema i isticanje zadatka.

2. *Inkubacija* je razmišljanje o problemu. Inkubacija je rad iz podsvijesti i u njoj se odvijaju burne reakcije, generiraju ideje, sređuju, sazrijevaju, odbacuju, transformiraju, selekcioniraju, potiru i stvaraju nove. Inkubacija je najbitnija podloga onome što će doći kasnije – pojavi rješenja.

3. *Illuminacija* je osvjetljenje problema. Rješenje je pronađeno i trud stvaratelja je nagrađen.

4. *Provjeravanje* ili verifikacija je faza u kojoj se provjerava zamišljena hipoteza i vrši revizija ideja.

Svaka od navedene četiri faze ne traje jednako niti one nužno moraju slijediti jedna iza druge. Ono što je važno kada govorimo o kreativnosti da svaki pojedinac za sebe zna kada pojedina faza završava, a kada se nastavlja druga. Neki će vrlo brzo prijeći sve 4 faze, a možda će čak i neku od njih i izostaviti (npr. fazu iluminacije), dok će drugi dugo raditi na problemu i još uvijek neće biti spremni svoja gotova rješenja iznijeti (predstaviti) drugima. (Dubovicki, 2016 :29)

3. KREATIVNOST U ODGOJU I OBRAZOVANJU

Poznati hrvatski filozof, psiholog i sociolog, Rudi Supek tvrdi kako tradicionalna škola narušava razvoj kreativnosti djeteta, s čime se suvremena pedagogija treba uhvatiti u koštac. On tvrdi da dijete samo po sebi jest kreativno, ali da škola nije u službi djeteta. Umjesto toga, ona je u službi društva koje želi ljude oblikovati za vlastite potrebe, tako da „svaki bude na svom mjestu“. Podučavajući već postojeću znanost i provjerene vrijednosti, tvrdi Supek, škola je prije element društvenog konzervatizma nego činitelj napretka. Zato od nje ne možemo očekivati da će razvijati kreativnost, inicijativu, maštu ili kritičko razmišljanje. Naprotiv, u njoj na svako pitanje postoji „jedan točan odgovor“, koji kao takav treba prihvatiti, a da se o njemu ne razmišlja puno, niti domišlja i nudi neke nove ili drukčije odgovore. (Slunjski, 2014: 36 – 37)

Stevanović (1997) navodi kako je nemoguće uspoređivati tradicionalnu i suvremenu školu bez da se naglase nasljeđene slabosti iz prošlosti. Kompetencije modernih nastavnika trebaju se ogledati u funkciji zadovoljavanja učenikovih potreba kao što su stjecanje znanja, navika i sposobnosti, izgrađivanje samostalne, istraživačke, otvorene i autonomne ličnosti, potrebe za uvažavanjem, afirmacijom, isticanjem i dominacijom, potreba za održanjem kontakta s vršnjacima, posebnim znanjima i aktivnostima, ali i potrebama za stvaralaštvom. Glavna zadaća suvremene nastave bi trebala biti da putem raznovrsnih stvaralačkih aktivnosti i izgrađenih kreativnih stavova pripremi učenika za život i rad u bližoj i daljoj budućnosti. Usto, nastava ne može biti izvan učenika već učenik treba biti nositelj, pokretač, kritičar, istraživač i interpretator nastave. On je treba stvarati i konzumirati prema svojim (kritičkim) potrebama i mogućnostima.

Nastava je neponovljiv proces. Dvije grupe učenika nikada nisu iste, niti je jedan razred isti iz dana u dan. Niti nastavnik dva nastavna sata može realizirati na isti način bez obzira što se radi o istom predmetu. Svijet oko razreda stalno se mijenja. Način na koji nastavnik postupa u svim ovim promjenljivim uvjetima pruža mu mnogo prilika da „bude kreativan“. On se upušta u stvaralački proces, svjesno odbijajući rutinski, uobičajeni način rada i reagiranja i, umjesto toga svjesno donosi odluku utemeljenu na ispitivanju alternativnih postupaka, starih i novih faktora koji su prisutni u danoj situaciji. (Stevanović, 2002: 78)

Bilo bi nepravедno reći da je škola mjesto gdje se kreativnost uopće ne razvija. Posebno kad je riječ o tzv. umjetničkim područjima ta nastava ne samo da omogućava nego i potiče

kreativnost učenika. Međutim, mnogobrojne kritike koje se upućuju školi govore da škola po svojoj tradiciji nije mjesto gdje cvate kreativnost. Poznate su činjenice da istaknuti znanstvenici i umjetnici, koji su se dokazali kao vrhunski stvaraoci, u školi nisu bili prepoznati i čak su smatrani lošim đacima. Tako je Isac Newton imao u školi slabe ocjene, a za Thomasa Edisona je učitelj rekao da je toliko glup da ništa ne može naučiti. Za jednog od najvećih tenora Enrica Carusa je učitelj glazbe rekao da ne može pjevati jer nema glasa. Veliki kemičar Luis Pasteur je iz kemije imao osrednje ocjene. (Bognar, 2011)

Stevanović (2002) piše kako se potrebno odmaknuti od nastave u kojoj dominira učenje na bazi autoriteta, usvajanje gotovih znanja iz udžbenika, nastave u kojoj se više cijeni onaj učenik koji ima dobro pamćenje i može dati odgovor isti onakav kakav se nalazi u udžbenicima. Potrebno je cijeliti učenika koji je samostalniji i slobodnijeg duha, koji stalno istražuje, pita i sumnja. Tradicionalna nastava sputava takvog učenika jer ga stavlja u pasivnu poziciju što se direktno odražava na njegove kreativne potencijale. Učitelji u takvoj nastavi učenicima daju gotova znanja što koči njihovu znatiželju. Primajući takva znanja učenici nisu u mogućnosti da se istaknu kao stvaratelji i direktni suradnici u kreativnom procesu. Takav sustav nastave naziva se predavačko-prikazivačkim i u takvoj nastavi prezentiranje sadržaja ne aktivira učenike dovoljno i brzo im postaje monotono. Obilježja takve nastave su i jednosmjerna komunikacija koja ne daje prostora za kreativan rad, cijeli proces je zasnovan na hijerarhiji te čvrstoj i nepopustljivoj disciplini. Takva nastava u prvom planu ističe intelektualnu djelatnost, siromašna je po idejama, ima previše verbalizma, svoje djelovanje zasniva na vezi koja nastaje na liniji riječ – sluh – reakcija i u suštini predstavlja manifestaciju lijenosti duha, a najgore od svega je što je doprinijela otuđenju učenika. Suvremena je škola, prema temeljnim načelima, suprotnost tradicionalnoj i učiteljeva je funkcija promjenjiva. U takvoj školi je učitelj stvaralac međuljudskih i suradničkih odnosa, organizator učenikova rada, inovator, istraživač, koordinator, programer i mentor. Zadaća učitelja je veoma značajna i on svjesno, izravno i neizravno utječe na ponašanje učenika. Učitelj treba biti svjestan svog ponašanja i utjecaja na učenike, treba ovladati svojom ulogom. Njegova uloga je usmjerena na organizaciju učenja i nastave i pružanju potpore učenicima, a ne na prenošenje gotovih znanja i vrijednosti. Bit je u ravnoteži obrazovanja i odgoja.

3.1. Darovitost, talent i kreativnost u odgojnom procesu

Iako često možemo čuti poistovjećivanje ovih pojmova, darovitost, talent i kreativnost nisu istoznačnice. Huzjak (2006) jasno ističe razliku između ova tri pojma na slijedeći način:

1. *Darovitost*: Winner (2005) darovito dijete opisuje kao dijete rođeno s neuobičajenom sposobnošću da svlada određeno područje ili područja. Takva djeca napreduju brže od ostale djece, visoko su motivirana, imaju veće samopouzdanje, samostalnija su, ostvaruju višu kvalitetu postignuća i imaju drugačije putove učenja. Huzjak (2006) tvrdi kako takva djeca nekad postaju stručnjaci u svom području ostvarujući visoke rezultate, ali stručnost nije kreativnost jer kreativne osobe ne samo da postižu visoke rezultate u nekom području, već ga i mijenjaju.
2. *Talent*: Talentiran je riječ koja dolazi iz grčkog jezika – talanton, odnosno latinskog jezika – talentum, a izvorno znači mjeru, pa zdjelicu kojom se mjeri, pa zlatan novac. Onaj koji je imao talenta bio je osoba s mjerom, s osjećajem za (zajedničku) mjeru i kao takav (duhovno) bogat. Mjera je bila posebno izražena u umjetnostima, a mogla se naučiti putem kanona i proporcija kojima se postizala sumjerljivost (symmetria), uočavanje neočiglednih vrijednosti nekih pojava kroz zajedničke mjere. Danas, talent označava razvijenu područno specifičnu darovitost. Gagnéov model razvoja talenta iz nadarenosti objašnjava kako je potrebna nadarenost zbrojena sa slučajem (srećom), okolinom i motivacijsko emocionalnim osobinama. Područja talenta mogu biti školska (akademska), umjetnička, sportska, tehnološka. (Huzjak, 2006:232)
3. *Kreativnost*: Kreativnost (hrv.stvaralaštvo) je tvoračka sposobnost koja može, ali i ne mora biti osobina darovitog pojedinca. Sam pojam kreativnosti obilježen je dvojama u shvaćanju i definiranju pojma; ipak, kao osobine kreativnosti uzimaju se dva elementa:
 - kreativni pojedinac *uočava*, vidi, doživljava, kombinira stvari na nov, svjež i neuobičajen način;
 - kreativni pojedinac *proizvodi* nove, neuobičajene, drugačije ideje i djela. (Huzjak, 2006: 236)

Winner (2005) naglašava kako darovite osobe koje nisu kreativne u odrasloj dobi postaju stručnjaci i postižu dobre rezultate, ali samo kreativne osobe stvaraju promjene. Zanimljiv primjer su tzv.djeca geniji, tj. djeca s iznimno razvijenom darovitošću. Takva djeca se

posebno ističu u djetinjstvu i školi, ali bez kreativnosti oni postaju bivši geniji. Kako bi mogli nastaviti s ostvarivanjem kreativnih postignuća, geniji trebaju usmjeriti svoju tehničku vještinu prema nečem originalnijem i konceptualnijem.

Huzjak (2006) navodi kako daroviti učenici ne postaju uvijek uspješni u odrasloj dobi. Postoji velik broj darovitih učenika koji su iz školskog sustava izašli nezadovoljni. Darovite je potrebno prepoznati, voditi i usmjeravati kako bi se njegove vještine pretočile u talent, a tu značajnu ulogu imaju roditelji i učitelji. O darovitim i kreativnim pojedincima ovisi razvoj i napredak ljudske vrste, stoga se njihova važnost nikada ne smije podcijeniti.

3.2. Kreativna nastava

Stevanović (2003) kreativnu nastavu opisuje kao nastavu koja odlikuje samostalnošću i slobodom učenika. Učitelj u takvoj nastavi ima zadatak poticati, motivirati, ohrabrivati, voditi, predlagati alternativne postupke te omogućiti fluentnost ideja i stvoriti okruženje za istraživanje i rad na zadacima u ugodnom učioničkom i izvanučioničkom okružju. Kreativnost ima svoju povijest, etiku, političku filozofiju i vrijednosnu orijentaciju za pojedinca i zajednicu i uči se kao i sve drugo. Ona je vrsta znanja. Učitelj mora dobro poznavati individualne mogućnosti svakog učenika i težiti tome da ih maksimalno razvije, posebice u područjima za koje učenik pokazuje najveći interes i za koje ima genetske dispozicije. Isto tako, učitelj u takvoj nastavi treba omogućiti učeniku da:

- spozna sebe (Tko sam ja?)
- otkrije dispoziciju i interes za neko područje (Kako znam tko sam?)
- sazna subjektivne i objektivne uvjete koji mu omogućuju razvoj (Što trebam učiniti?)
- ukazuje na perspektivu razvoja (Čemu se mogu nadati?).

Stevanović (2003) također navodi kako se kreativan učenik najbolje razvija pod vodstvom učitelja koji mu omogućava produciranje vlastitih planova i ideja koji u osnovi sadrže želje, očekivanja, mišljenja i sumnje. Pri tome su važni ključni pojmovi poput slobode, odgovornosti, izbora i stvaralaštva. Stvaralačka nastava za podlogu ima kreatologijske spoznaje o jedinstvu ličnosti, procesa i rezultata. Ona omogućava podučavanje idejama za učenje ideja, a tako educirani učenik znati će kako učiti i kako se mijenjati. Kreativna nastava osigurava partnerstvo između škole i obitelji jer takva zajednica predstavlja jedinstvenu

okolinu za kreativno stjecanje znanja i sposobnosti. Podučavanje je usmjereno prema individualnim postignućima svakog učenika, uz visoka očekivanja u području za koje pojedinac izražava interes kako bi mu se omogućilo ostvarivanje individualnog maksimuma. Poseban značaj ovakve nastave je u tome što se učenik javlja kao subjekt kreacije osobnog razvoja u nekom području. Omogućava mu se stjecanje osnovnih navika, sposobnosti i motiva za učenje i buduće cjeloživotno obrazovanje kako ne bi bio ni od koga intelektualno ovisan.

U kreativnoj nastavi su zastupljena divergentna pitanja. To su pitanja kojim se iniciraju raznovrsni odgovori i potiče učenikova mašta i primjena misaonih operacija višeg reda. Njima se stimuliraju istraživanja različitih koncepata i ideja i olakšavaju kreativni i kritički misaoni procesi. Njima se promovira otvorenost duha i svjesno vrednuju individualne razlike među učenicima. Pripremanje ovakvih pitanja od svakog nastavnika zahtijeva prethodno dobro izvršenu pripremu. Mogu se primjenjivati na svim satovima, pa i kod ponavljanja gradiva, i u svim nastavnim predmetima. U početku se učenici teže snalaze, ali se brzo naviknu. (Stevanović, 2003: 105)

3.3. Položaj učenika i učitelja

Stevanović (2002) tvrdi kako su škola i vrtić mjesta na kojima se kreativnost najbolje može ostvariti. Najbitniju ulogu u tom procesu ima učitelj ili odgajatelj. Brojni učitelji smatraju kako za kreativnost u školi nema vremena zbog gradiva koje treba obraditi. Suvremena pedagogija oslanja se na to da učenik sam treba stvoriti neke svoje sudove, upoznati sebe i stvoriti svoj sustav vrijednosti na osnovu kojeg će dalje stvarati, ali budući da se učenik smatra kao osoba koja još uvijek gradi svoju ličnost i kao osoba koja ne može suprotstaviti svoje želje i stavove drugima u nastavi, to je poprilično težak zadatak. Učitelj bi u takvoj nastavi imao pedagošku, organizacijsku, plansku i koordinatorsku ulogu i bio bi u funkciji pokretača i motivatora svojih učenika. Osnovu za kreativan rad čini i upoznavanje individualiteta svakog učenika i potrebno je svakom učeniku omogućiti da slobodno i sigurno traži svoj izraz, sebe i svoje mjesto na svijetu. Učeniku je potrebno uliti želju za otkrivanjem i upoznavanjem svega novog i nepoznatog. Budući da je svakom učeniku stvaralaštvo razvojna potreba, nastavnikova uloga je pružanje pomoći u različitim oblicima:

- pohvaljivanje, odobravanje, bodrenje

- usmjeravanje
- ukazivanje na pogreške
- pomoć u sastavljanju plana, postavljanju hipoteza
- zadavanje istraživačkih zadataka
- zadavanje problemskih situacija
- pripremanje i davanje uputa
- poticanje
- vrednovanje efekata istraživačkog rada i procesa
- nagrađivanje.

3.4. Karakteristike kreativnog učitelja

Nekad je za dinamiku nastave bilo presudno uzorno nastavnikovo predavanje pred većom skupinom učenika (odjel, razred). Međutim, ubrzani tehnološki progres, demokratske promjene u društvu i nova informacijska tehnologija više ne daju takvu kompetentnost suvremenom nastavniku. Od nastavnika se više ne traži samo solidno poznavanje gradiva koje izlaže, nego, prije svega, kreativnost i smisao za stvaralaštvo, sposobnost uočavanja, predviđanja, i rješavanja problema i visoka motiviranost za upoznavanje učenika. (Stevanović, 1997: 250)

Stevanović (2002) navodi kako kreativan učitelj uvijek teži usavršavanju i radu na sebi i nikad nije zadovoljan svojim znanjem i postignutim rezultatima te da uvijek korigira svoj rad i traga za novim informacijama kako bi svojim učenicima stvorio što bolje uvjete za razvijanje stvaralačkih sposobnosti. Nastavnik kreator u primjeni didaktičko-metodičkih inovacija unosi nove elemente koje samostalno stvara. Stalni je pokretač stvaralačkih aktivnosti svojih učenika te povremeno afirmira svoju organizatorsku i pedagošku funkciju. Isto tako, to je nastavnik koji svojim radom funkcionalno povezuje praksu i teoriju i ne pridržava se ustaljenih formi rada, već svojim znanjem, radom i umijećem, uvijek teži ka boljem otkrivajući sposobnosti učenika.

Za izgrađivanje stvaralačke ličnosti učenika kreativan nastavnik ima izgrađene kreativne stavove:

- Otvoren je i fleksibilan u radu s učenicima.
- Zajedno s učenicima učestvuje u donošenju istraživačkih projekata.
- Intervenira samo onda kada učenici od njega zatraže pomoć.
- U svoj pedagoški rad unosi vedrinu, raspoloženje, humor i
- veoma je omiljen među učenicima. (Stevanović, 2002: 36)

U stvaralačkoj nastavi učitelj ima organizacijsku i pedagošku funkciju. On unaprijed modelira nastavu, a učenicima se prepuštaju ostale aktivnosti. U procesu kreativne nastave učenici najviše cijene one nastavnike koji su im spremni pomoći. Kreativan nastavnik prati rad učenika, surađuje, istražuje, upućuje u rješavanje problema na kreativan način. Kreativnim radom nastavnici će učenike navikavati originalnosti i rješavanju problema na raznovrsne načine. Nastavnici odgajaju tako da omoguće svakom učeniku da nađe vlastita rješenja. (Stevanović, 2002: 149)

Kreativan učitelj odabire zanimljive nastavne metode i njima pobuđuje interes učenika. Nažalost, brojni učitelji često nekritički imitiraju zastarjele načine poučavanja i odabiru one nastavne metode koje će najlakše realizirati, ne mareći jesu li tim metodama uspjeli ostvariti kvalitetne rezultate. Potrebno je znati stvarati situacije koje će aktivirati kreativan rad. Glavni cilj obrazovanja treba biti pripremiti mlade na neočekivano, pripremiti ih za nepredvidive probleme i situacije.

Stevanović (2002) ističe kako tu značajnu ulogu ima upravo odabir nastavnih metoda. Didaktičko-nastavne metode, ukoliko se pomno biraju, omogućuju bolji razvoj učenikove osobnosti, razvijanje emocija, sposobnosti suradnje, kritičnosti, itd. Kreativan nastavnik je sposoban izmjenjivati i kombinirati raznovrsne nastavne metode. Time osigurava kvalitetno usvajanje znanja što je osnovni cilj nastavnog procesa.

3.5. Stvaralačke razine nastavnog sata

Stevanović (2002) navodi kako suvremena nastava treba odlikovati kreativnim nastavnim strategijama koje će učeniku omogućiti traganje za vlastitim identitetom kreativne, izražajne, afektivne i slobodne ličnosti te kako je bitno nastavni sat urediti na originalan način i podijeliti ga na 4 razine:

- a) razina na kojoj se stječu znanja, navike i vještine,
- b) razina na kojoj se razrješuju učenikova egzistencijalna pitanja,
- c) razina na kojoj se samopotvrđuju i zadovoljavaju učenikove potrebe,
- d) razina na kojoj se izgrađuju samostalne, slobodne i demokratske ličnosti učenika.

3.6. Poticanje razvoja kreativnosti

Kreativnost se planira, organizira, usmjerava, koordinira, potiče, vrednuje, kontrolira. Nju treba neprekidno poticati, naročito u školskim uvjetima. Nastavnici u školama će stvarati situacije koje će pobuđivati na kreativan rad. To će biti posebne tehnike razgovora, motivacija, zajedničko planiranje s učenicima, jasni radni zadaci, dobri uvjeti rada (mjesto, sredstva.) Kreativnost se može poticati i na druge načine. Na prvo mjesto treba istaknuti spremnost nastavnika da se s visokim uvažavanjem odnosi prema učeničkim neobičnim pitanjima i idejama i da razvijaju njihovu radoznalost. Zatim bi došle u obzir sljedeće mjere: poticanje inicijative, raznovrsnih prilaza i rješenja, oslobađanje straha od grešaka. (Stevanović, 2002: 139)

Škrbina (2013) navodi kako sva djeca imaju potrebu kreativno se izražavati i da će to i učiniti svaki put kada im se omogući da budu ono što jesu i kada im se omogući pravo na individualno izražavanje i stvaranje. Dječji unutrašnji porivi poput radoznalosti i interesa su osnovni uvjet za njihovo kreativno izražavanje i što su ti porivi očuvaniji, to je dijete sposobnije kreativno reagirati.

Stevanović (2003) navodi neke od načina kako pobuditi interes za kreativno izražavanje kod djece:

Fluentnost je sposobnost generiranja većeg broja ideja, riječi, naslova, odgovora, rečenica, posljedica. Veća količina daje i veće mogućnosti dolaska do ideja. Primjerice, djeci se mogu postaviti ovakva pitanja: *Smislite što više mogućnosti za uporabu kemijske olovke. Pokušajte se sjetiti svih riječi koje u sebi imaju slovo (glas) S. Osmislite što više nastavaka započete igre. Smislite što više asocijativnih riječi na riječ lijepo. Smislite što više riječi iste boje. (ruža, usne)*

Fleksibilnost predstavlja sposobnost usmjeravanja različitih pristupa konkretnom problemu. To je sposobnost sagledavanja stvari iz različitih perspektiva. Mogu se postaviti ovakvi zadaci:

Koliko je različitih načina kojim možete doći od kuće do škole? Pokušajte izmisliti priču o čovjeku koji je tri metra visok.

Originalnost je sposobnost pronalaženja novog odgovora za snalaženje u nedoživljenim problemskim situacijama (statistički rijetki odgovori). Vježbe originalnosti pomažu u osposobljavanju za život u budućnosti. Ideje mogu postati originalne za pojedinca ili cijelo društvo u određenom vremenu i prostoru. Djeci se može postaviti ovakav zadatak: *Pokušajte izmisliti peto godišnje doba. Koji bi ideju mogla upotrijebiti naša škola da sakupimo novac za izgradnju kino dvorane?*

Razrada je širenje ideja sa svrhom veće interesantnosti ili potpunosti. Primjerice: *Na koji način slastičar može povećati broj kupaca sladoleda u hladnijim dobima?*

Znatizeljja se odnosi na ohrabrivanje učenika da zapitkuju i traže informacije o problemima. Treba ih učiti da postavljaju pitanja koja bi sadržavala odgovore na pitanja: tko, što, kada, gdje, zašto, kako? Učenicima se može pokazati slika djeteta koje plače i postaviti pitanje da se navedu mogući razlozi da se dijete ovako osjeća. Mogu im se i ponuditi neki odgovori pa zatražiti pitanja. Primjerice: odgovor je knjiga. *Koja pitanja se mogu postaviti da bi se dobio odgovor knjiga?*

Kompleksnost podrazumijeva traženje brojnih i teških alternativa. To je sposobnost postizanja reda i viđenje propusta u informacijama ili situacijama. Na primjer: *Koje su zajedničke osobine sljedećih brojeva: 8, 10, 12, 14, 16? Kakve će škole biti za 100 godina?*

Preuzimanje rizika je hrabrost nagađanja (pretpostavljanja) i izlaganja kritici ili neuspjehu. Djecu treba učiti da postoje različite alternative pristupanju problemu i da pogreške nisu loše. Treba stvoriti atmosferu u kojoj se preuzimanje rizika ohrabruje, a djeca se uče opravdavati i argumentirati svoje ideje. Učenicima se može pročitati neka priča u kojoj su suprotstavljene uloge pa tražiti njihovo opredjeljivanje za jednu od njih i da u obrani svojih ideja navedu što je više moguće argumenata.

Maštu ima svaki čovjek, ovisno u kojoj mjeri. Mašta je sposobnost izgrađivanja mentalnih slika i stavljanje sebe u drugo mjesto, vrijeme i situacije. Mašta je izlazak iz realnosti. Učenicima se predoči ovakva situacija: *Dva vozača raspravljaju kraj polupanih automobila.* Postavi se pitanje: *Koji su razlozi njihove prepirke?*

3.7. Sputavanje razvoja kreativnosti

Kvašček (1976) navodi kako postoje mnogobrojni čimbenici koji ometaju razvoj kreativne ličnosti. Problem se krije u pretežnoj primjeni monološke, a ne dijaloške metode, slaboj motivaciji za kreativnost i tome što učenici pretežno uče mehaničkim memoriranjem podataka, a ne istraživanjem i samostalnim rasuđivanjem. Još neki od razloga su:

- nedovoljna motiviranost
- nedostatak kitičkog prosuđivanja
- konformizam
- uobičajen način rada
- podčinjenost autoritetu
- niska razina aspiracije.

Nastavnik prihvaća učenikove reproduktivne odgovore i ne upućuje ih u produkciju većeg broja ideja i pluralitet mišljenja. Nastavnici i udžbenici su jedini izvor znanja. Nastava se prilagođava prosječnim učenicima, tako da su najbolji i talentirani, kao i najslabiji, redovito oštećeni, a nastava se najčešće organizira na isti način. Također, uzima se u obzir samo jedna strana pedagoškog sadržaja. Kad bi ove subjektivne faktore nastavnici ozbiljnije shvatili ili bili njih svjesni, mnogo bi problema bilo riješeno, a što je najvažnije, stvaralaštvo kod djece ne bi bilo toliko sputavano. (Stevanović, 2002: 138)

4. DJEČJE LIKOVNO IZRAŽAVANJE

Brešan (2012) navodi kako je likovno izražavanje nešto što kod svakog djeteta, usprkos psihofizičkim različitostima, treba otkriti, razvijati, poticati i štititi. Dječji radovi odišu iskrenošću i neposrednošću i izvor su primarnih informacija tako da ih je potrebno, u skladu s time, tretirati na odgovarajuć način. Isto tako, dječji je rad jezik sam po sebi i ima redosljed razvoja te prati razvoj motoričkih sposobnosti, emocionalni razvoj i psihosocijalni razvoj pojedinca. Djeca likovnim izražavanjem grade vlastiti stil. Percepcija funkcije, senzibilitet, emocije i motoričke funkcije djeluju kao čimbenik socijalnog iskustva, a likovni rad je naracija na određenoj podlozi.

Tanay (1990) tvrdi kako se dječji crtež nekada shvaćao kao šaranje i aktivnost za ispunjavanje vremena. Važnost likovne kulture tada se nije mogla mjeriti s važnosti nekih „ozbiljnijih predmeta“ a takva su mišljenja, nažalost, i danas u svijesti mnogih pojedinaca. Dijete u likovnoj kulturi uči gledati, opažati, razumijevati i istraživati okolinu, a dječji crtež pomaže da se opažanje, gledanje i istraživanje povežu u cjelinu s ostalim predmetima unutar jezično-umjetničkog područja i izvan njega. Dječji likovni rad je odraz istraživanja okoline i dijete ga obogaćuje elementima svojih iskustva, otkrića i spoznaje pretočenima u znakove – točke, linije i krugove koje dodaje postupno kontroliranom šaranju. Isto tako, djeca crtanjem odgovaraju na doživljaj predmeta i na predodžbu koju taj predmet izaziva u njihovoj svijesti, a sam proces crtanja i stvaranje određene predodžbe važniji su za dijete od stvarne pojavnosti predmeta. Crtež je, među ostalim, sredstvo za postizanje razumijevanja funkcije oblika, ali i osobno iskustvo i način gledanja pojedinca. Crtež je i tekst u kojem se ogledaju sposobnosti promatranja određenog učenika.

4.1. Likovni jezik djece

Slunjski (2014) ističe kako je likovni jezik djece iznimno važan jer njime ona mogu izraziti ono što drugim jezicima ne mogu. Likovnim jezikom dijete može izraziti svoje unutarnje biće te poimanje sebe i svijeta oko sebe. Djeca njime ne proizvode kopiju stvarnosti nego svoja iskustva, znanja, doživljaje izražavaju na kreativan način. Likovni jezik je ponekad i jedino sredstvo uz pomoć kojeg dijete može izraziti sebe.

Brešan (2008) navodi kako je u današnje vrijeme dana veća pozornost dječjem likovnom izražavanju te da se smatra kako je likovni zraz djeteta jedan od bitnijih načina djetetovog samostalog izražavanja. Djeca svojim izražavanjem i rješavanjem likovnih problema daju nove vizualne forme idejama i promatranjima na jedinstven osobni način koji u sebi sadrži elemente svjesnog i nesvjesnog izražavanja iz kojeg se mogu iščitati različita značenja.

Slunjski (2004) ističe kako dijete istražujući liniju upoznaje njezine osnovne vrste: debela, tanka, ravna, zakrivljena, cik-cak, spiralna, valovita i sl. Isto tako, djeca se zanimaju i za istraživanje boja postepeno otkrivajući primarne i sekundarne boje i njihove nijanse. U tu svrhu, dobro im je omogućiti dostupnost flomastera, drvenih bojica i tempera koje su posebno pogodan materijal za istraživanje boja jer njima djeca mogu postići čitav niz različitih nijansi

Iskustvo stvaranja različitih boja i upoznavanja specifičnih značajki tempere najviše dolazi do izražaja u aktivnostima u kojima djeca imaju priliku „slikati“ prstima i rukama. Svojstva boja mogu se istraživati i nogama, što je izuzetno zanimljivo djeci mlađe školske dobi.

4.2. Faze likovnog izražavanja

Brešan (2008) navodi kako sasvim mala djeca počinju crtati još prije nego što su progovorila i mnogo prije nego što su naučila čitati. Djeca u svojim crtežima pokazuju kako su nešto doživjela odabirući sredstvo i boju koju vole kako bi pokazali svoju osobnost i percepciju stvarnosti. Crtaju i slikaju spontano i nije nužno da odrasli prepoznaju ono što njihov rad prikazuje. Crteži male djece nisu uvijek čitljivi u svojoj temi jer su izrazi slobodnih misli, zapažanja, kombinacije doživljenog, zamišljenog i izmišljenog. Dječji likovni izrazi se mijenjaju i prolaze kroz faze koje su uvjetovane godinama starosti, mišljenjem i pristupom okolini. Između pojedinih stupnjeva razvoja ne postoje oštre granice. Redosljed razvojnih stupnjeva kroz koje dijete prolazi podjednak je za svu ostalu djecu, ali brzina nije. Faze dječjeg likovnog izražavanja prate cjelokupni razvoj djeteta i poklapaju se s njegovim stupnjevima, a faze dječje likovne imaginacije slijede jedna drugu i međusobno se nadopunjuju.

Jednu od najpoznatijih teorija intelektualnog razvoja djeteta oblikovao je švicarski biolog J. Piaget koji ističe nekoliko osnovnih razvojnih faza: vizualni realizam, napuštanje dječjeg realizma i propadanje dječjeg realizma. Krajem 19. i početkom 20. stoljeća znanstvenici

prikupljaju, istražuju i opisuju likovne radove djece kroz razlike razvojnih faza djece i tako kao rezultat nastaju grupiranja triju faza dječjeg likovnog razvoja:

1. *Faza šaranja* u kojoj se crtež djece sastoji od neorganiziranih raspršenih linija, a kasnije i u obliku zgusnutih linija i okruglih oblika.
2. *Shematska faza* u kojoj djeca razvijaju sheme kojima prikazuju ljudske oblike, životinjske oblike, objekte i okoliš.
3. *Naturalistička faza* u kojoj se u dječjem izražavanju javljaju realističniji i življi detalji.

Iako je ovo bila jednostavnija podjela, zapažanja su bila poticaj za daljnja analiziranja dječjeg likovnog izraza. (Brešan, 2008: 11)

Primjerice, Grgurić i Jakubin (1996) faze likovnog razvitka djece određuju na slijedeći način:

Tablica 1. Faze likovnog izraza djece

Godine starosti	1.2.3.	4.5.6.	7.8.9.10.	11.12.13.14.15.	16.17.
Mišljenje	Predpojemno	Konkretno predoperacionalno	Konkretno operacionalno	Apstraktno	Apstraktno
Pristup okolini	Spontani	Spontani	Spontani	Intelektualno vizualni	Intelektualno vizualni
Faze likovnog izražavanja	Faza izražavanja primarnim simbolima (faza šaranja)	Faza izražavanja složenim simbolima (faza sheme)	Faza intelektualnog realizma	Vizualni realizam	Likovno pojemni sustavi

4.2.1. Faza izražavanja primarnim simbolima (1.,2.,3. godina)

Najprirodniji i najznačajniji aspekt aktivnosti djeteta ove dobi jest igra koja mora angažirati sve perceptivne organe djeteta kako bi djeca upoznala svijet oko sebe. Kroz igru se odvijaju i jednostavni oblici učenja. Faza izražavanja primarnim simbolima sadrži nekoliko razdoblja.

- *Prvo razdoblje* je nesređen, tj. slučajni likovni izraz koji počinje oko prve, a traje do druge ili treće godine. Ovakav izraz je sačinjen od crta nastalih jednostavnim pokretima.

- *Drugo razdoblje* je kontrolirano risanje koje karakterizira okretanje ruke oko ramenog zgloba dok se finiji pokreti vrše iz lakta i prstiju. U toj fazi se prvi put javlja prikaz čovjeka koji je univerzala za svu djecu svijeta (dijete prikazuje ljudski lik u obliku jednostavnih sklopova krugova, ovala i ravnih linija).

Navode i kako u početku faze primarnih simbola dijete ne razlikuje boju od olovke, a prvi počeci izražavanja bojom kreću se postupno od obojene crte prema obojenoj plohi. Djetetov odnos prema boji je izravan, a najradije upotrebljava intenzivne boje i kontraste boja. Napredak djeteta u ovoj fazi je vrlo velik jer se na kraju te faze spajaju razum i oko, ruka i predmet (do sada je oko slijedilo ruku, a sada ono počinje upravljati).

4.2.2. *Faza izražavanja složenim simbolima ili faza sheme* (4.,5.,6. godina)

Grgurić i Jakubin (1996) opisuju kako djeca u ovoj fazi počinju uočavati slučajnu sličnost svojih crta s predmetom i počinju davati imena crtežima koje nacrtaju, što znači da im počinju pridavati značenje pa uz sam akt crtanja nastaje i misao. Crtež u djeteta izaziva predodžbu. Poslije je likovna aktivnost svjesno pokrenuta od prethodno zamišljene ideje.

I ovo razdoblje je podijeljeno u dvije faze:

1. *FAZA*: likovna aktivnost – likovno djelo – misaone operacije
2. *FAZA*: misaone operacije – likovna aktivnost – likovno djelo

U prvoj fazi su misaone operacije posljedica praktičkog rada, dok su u drugoj misaone operacije uzrok, a likovno djelo posljedica. U prvoj fazi likovna aktivnost pokreće misao, a u drugoj fazi misao pokreće likovnu aktivnost. Svako dijete treba proživjeti fazu primarnih simbola kako bi što prije aktiviralo misaone operacije koje ga pokreću na nove aktivnosti, a preko njih i na nove spoznaje.

4.2.3. *Faza intelektualnog realizma* (7.,8.,9.,10. godina)

Grgurić i Jakubin (1996) ovo razdoblje opisuju kao vrijeme u kojem djeca doživljavaju ozbiljne promjene. U njima se javlja jaka želja da ih okolina prihvati i da se uključe u društveni život razreda, a to utječe i na njihov likovni izraz. U toj fazi se javljaju prvi počeci apstraktnog mišljenja i sposobnosti likovnog izražavanja postaju veće, ali dijete još uvijek u

svoje predodžbe uključuje maštu koja ostavlja jake tragove na njegove emocije i postupke. Izražavajući se likovno-spontano, dijete postupno usvaja likovne i kompozicijske elemente u svom radu. U ljudskom liku se pojavljuje profil, pojavljuju se individualna rješenja za pojedine objekte, kuće, trgovine i slično a iskazane emocije su bogatije i raznovrsnije. Isto tako, sposobnost rada likovno-tehničkim sredstvima je veća i njihova se primjena proširuje.

Za ovu fazu specifični su još i:

1. *Transparentni prikaz*: Viđenje koje je rezultat znanja i predodžbe. Primjerice, dijete crtajući kuću ne prikazuje samo fasadu, već i interijer sa svim predmetima koje voli.
2. *Prikaz akcije u fazama kretanja*: Dijete prikazuje određeni vremenski slijed. Ukoliko crta igru loptom, prikazat će kako ju uzima, udara i kako ona pada.
3. *Emotivna proporcija*: Likove ili predmete koje smatra važnima, tj. one koje više voli prikazuje znatno većima.
4. *Prevaljivanje oblika*: Dijete ne mari za liniju tla, već crtajući okreće papir tako da svaka figura ima svoje tlo.
5. *Rasklapanje oblika*: Ova pojava se često može vidjeti u djetetovom prikazu kuće. Dijete pojedinu kuću sagledava i prikazuje sa svih strana.
6. *Vertikalna perspektiva*: Oblici se okomito nižu jedan iza drugog. Dijete prostor izražava na način da se ono što je bilo u prvom planu nalazi na dnu papira, a ono što je prostorno dalje iznad toga.
7. *Obrnuta perspektiva*: Dijete ono što je prostorno dalje prikazuje većim, a ono što je bliže manjim.
8. *Poliperspektiva*: Dijete objekte izražava s raznih strana, kutova gledanja, očišta i stajališta. Na prikazu se mogu istodobno pojaviti likovi ili predmeti gledani odozgo, frontalno i sa strane.

4.2.4.Faza vizualnog realizma (11.,12.,13.,14.,15. godina)

Prema Grgurić i Jakubin (1996) ovo razdoblje predstavlja realističnije izražavanje objekata (više detalja, skladnije proporcije...). U ovoj fazi su prevladani elementi prethodnih faza i slika se gradi kao cjelina, ne nastaje od pojedinačno sastavljenih dijelova. Učenici počinju

svjesno usvajati geometrijsku, zračnu i kolorističku perspektivu. Plošni izraz se gubi i javlja se izražavanje privida volumena na plohi tonskom modelacijom.

4.3. Pojava šablonskih motiva

Grgurić i Jakubin (1996) ističu kako u fazi složenih simbola važnu ulogu počinje dobivati dječja vizualna memorija jer tada dijete postaje sposobno dozvati u sjećanje vizualne predodžbe. Također, dijete je u ovoj fazi sposobno, kad zaželi, reproducirati simbol za neki objekt, ali događa se i da dijete razvije negativne fiksacije koje karakteriziramo kao šablone. To su najčešće šablone kuće, sunca, bora, cvijeta i u likovnom smislu su nepoželjne jer koče stvaralački čin. Ukoliko pedagog na ispravan način vodi dijete, ovakve se pojave mogu izbjeći ili ublažiti. Neki pak smatraju kako su šablone djetetova likovna apstrakcija, tj. da dijete svjesno prikazuje predmet u njegovoj biti, ali takvo mišljenje ne može biti točno uzmu li se u obzir karakteristike djetetova mišljenja u toj dobi.

5. RAZVOJ KREATIVNOSTI NA SATU LIKOVNE KULTURE

Karlavaris (1988) ističe kako stvaralačke komponente likovnog izražavanja djece imaju slična obilježja kao kod odraslih i iziskuju posebnu analizu. Isto tako, različita konstelacija sposobnosti na pojedinom uzrasnom stupnju uvjetuje i posebna obilježja likovnog izražavanja djece. Zbog toga se likovno izražavanje ne javlja s rođenjem, nego tek kada dijete postigne potreban nivo psihofizičkog razvoja. Na samom početku se razvoj odvija u integralnoj aktivnosti igre, učenja i stvaranja a poslije se te aktivnosti diferenciraju i dobivaju posebno značenje.

5.1. Načela u vizualno-likovnom odgoju

Grgurić i Jakubin (1996) navode načela u vizualno-likovnom izražavanju prema kojima bi se trebalo voditi potičući dječje likovno stvaralaštvo:

- 1) primjerenost sadržaja i metode
- 2) aktivan odnos prema okolini
- 3) primjena stečenih iskustava tijekom likovnih aktivnosti
- 4) igra kao metoda i stav
- 5) sloboda od uzora
- 6) prožimanje intrizičnog i ekstrizičnog cilja
- 7) individualizacija.

Navedena načela Grgurić i Jakubin (1996) opisuju na sljedeći način.

1. Primjerenost sadržaja i metode

Program rada tijekom likovne aktivnosti se treba temeljiti na poštivanju dječjih faza razvoja i programe, postupke i zahtjeve treba uskladiti s mogućnostima djece. Isto tako, zadaci koji se postavljaju pred djecu ne smiju biti ispod njihove razine razvoja, već težinu zadataka treba postaviti na stupanj iznad dječjih mogućnosti. To je način na koji se kod djece pobuđuje zainteresiranost bez osjećaja neuspjeha ili frustracije.

2. Aktivan odnos prema okolini

Podrazumijeva uključivanje više osjetila u primanju informacija; taktilni, auditivni, gustativni, olfaktorni, vestibularni, proprioceptivni. Znanja koja se steknu na taj na taj način dat će bolje i kvalitetnije pojmove spremne za novu upotrebu. Bit ovog načela je da se postigne što potpuniji likovni doživljaj.

3. Primjena stečenih iskustava tijekom likovnih aktivnosti

Učenici svoj likovni jezik trebaju znati upotrijebiti u svom likovnom izričaju i trebaju biti sposobni apstrahirati nebitno i izraziti bitno, a pri tome je najbitnije omogućiti im da doživljaj svoje okoline izraze unutar svojih mogućnosti. Učitelj učeniku treba ponuditi alternativne mogućnosti i dati mu prostora da smišlja, istražuje i ispituje te uvidi nove alternative likovnog izražavanja.

4. Igra kao metoda i stav

Igra je bitna metoda učenja jer se njome u motivacijskom smislu pobuđuje interes i užitak u likovnom istraživanju i aktivnosti što pozitivno utječe i na razvoj djetetovog trajnog interesa za likovnu aktivnost.

5. Sloboda od uzora

Potpuno je pogrešno djetetu ponuditi mogućnost bilo koje vrste precrtavanja, tj. ponuditi mu mogućnost upotrebe šablona. Izbjegavanje imitacije kod djeteta potiče samostalan pristup koji će ga dovesti do originalnog likovnog izraza.

6. Prožimanje intrinzičnog i ekstrinzičnog cilja

Djeci mlađe školske dobi je proces stvaranja bitniji od samog produkta stvaranja, a uživanje u samoj aktivnosti na takav način pravi je primjer intrinzične motiviranosti i bilo bi pogrešno dijete odvratiti od takve vrste zadovoljstva. Potrebno je postepeno kod djeteta graditi svijest o cilju uz isticanje užitka u samoj aktivnosti i povećanje tog užitka zbog zadovoljstva postignutim ciljem. Na taj način postignuta je ravnoteža između intrinzičnog i ekstrinzičnog cilja.

7. Individualizacija

U likovnom odgoju je potrebno individualizirati nastavu prema zrelosti svakog pojedinca, što omogućava lakši izbor likovnih sadržaja, metoda, sredstava i tehnika.

Grgurić i Jakubin (1996) navode kako postoje i brojne metode koje je potrebno kombinirati kako bi nastavni proces bio što uspješniji a neke od njih su: analitičko promatranje, metoda likovnog scenarija, metoda razgovora, metoda demonstracije, metoda rada s tekstom, metoda usmenog izlaganja...

5.3. Poticanje razvoja kreativnosti na satu Likovne kulture

Razvoj likovne kreativnosti treba biti dio svakog nastavnog procesa. Za razvoj kreativnosti nisu potrebni posebni satovi. Učitelj treba organizirati nastavni proces tako da potakne kreativnost učenika. Da bi to postigao može primijeniti slijedeće postupke:

- Umješno i samostalno stvaranje ideja.
- Putem slobodne komunikacije s učenicima provjeravati njihove ideje i misli i likovne proizvode.
- Prihvatiti i cijeniti učenikove ideje i originalna rješenja.
- Ne podcjenjivati učeničke ideje i ne označavati ih kao krive ili neprikladne.
- Putem alternativnih pitanja poticati učenike na drugačija rješenja.
- Ohrabriti učenike da sami pronalaze što veći broj raznovrsnih likovnih rješenja, ohrabriti ih alternativnim pitanjima (može li se drugačije, bi li mogao nešto doraditi i sl.)
- Tijekom likovnog procesa istaknuti originalno i kreativno rješenje, te pozitivnim stavom poticati i ostale učenike da stvaralački reagiraju.
- Zainteresiranim učenicima omogućiti rad s raznolikim materijalima i tehnikama. Uklopiti ih u dodatne likovne aktivnosti.
- Organizirati s učenicima posjete galerijama i muzejima, a nakon toga povesti razgovor o njihovim impresijama. (Grgurić i Jakubin, 1996: 99)

Svaki učenik se razlikuje i učitelj prilikom osmišljavanja priprema za sat treba imati na umu sposobnosti svakog pojedinog učenika, ali i razreda kao kolektiva. Umješno i samostalno stvaranje ideja odnosi se na prilagođavanje razredu i osmišljavanje sata kojim će se iz

postojeće situacije na najbolji način doći do napredovanja u svakom smislu. Zato je potrebna i uspješna komunikacija s učenicima putem koje učitelj na spontan način doznaje u kojem smjeru teče razmišljanje učenika i kakve su njihove ideje, kako bi ih mogao što bolje usmjeriti stvaranju najbolje verzije likovnog proizvoda. U samom procesu je bitno podržati ideje učenika, cijeliti originalna rješenja, ohrabrivati učenike, poticati odmicanje od uobičajenog i pokazati učeniku da ima slobodu i da se svaki trud u tom pogledu cijeni. Podcjenjivanje učeničkih ideja (čak i u slučajevima kada one uistinu nisu prikladne) dovodi do toga da učenik, ne samo u toj situaciji, već i u sličnim narednim situacijama, i ne pokušava osmisliti nešto „svoje“ unaprijed strahujući od osude. Kreativnost je općeljudski potencijal i svako dijete je kreativno u manjoj ili većoj mjeri, a učitelji su ti koji tu kreativnost trebaju poticati. Postavljanjem alternativnih pitanja učitelj učenike treba usmjeriti da pristupe određenom problemu i pobuditi njihovu maštu koja će im omogućiti da to učine na sebi svojstven način. Originalna i drukčija rješenja, potrebno je uvijek prepoznati, istaknuti i pohvaliti. Na taj način učenika se ohrabruje da i u buduću pokuša biti što kreativniji, a ostalima se šalje poruka kako se originalnost cijeni. Ukoliko postoje učenici koji pokazuju posebno zanimanje za likovnim izražavanjem potrebno im je omogućiti dodatne aktivnosti i sadržaje kako bi u tom smjeru mogli i napredovati. Učitelj bi, ako je u mogućnosti, trebao ponekad organizirati posjete muzejima i galerijama gdje bi učenici imali priliku (uz vodstvo muzejskog pedagoga ili bez njega) upoznati pojedinosti vezane za muzej ili galeriju. U ovakvim prostorima mogu se organizirati i razne radionice koje bi učenicima, zbog promjene okoline, zasigurno bile zanimljive i predstavljale osvježanje.

Belmarić (1986) također navodi neke od načina kako kod djece probuditi želju za kreativno likovno izražavanje:

Usmjeravanje opažanja

Dječje kreativno izražavanje najjednostavnije je potaknuti usmjeravanjem njihove pažnje na neku pojavu ili oblik. Djeca pokazuju najveće zanimanje kada su u pitanju životne aktivnosti, funkcije i svojstva oblika, dijelovi oblika, boja, materijal, detalji i slično. Dobro je postavljati pitanja poput „Što vidiš?“ kako bi se izbjeglo nametanje svog načina viđenja. Kada dijete na takav način doživi neku pojavu ili oblik, lako će ga kreativno izraziti. Djeca nemaju običaj crtati ono što konkretno vide, već ono što su upamtila, osjetila ili izdvojila.

Aktiviranje sjećanja

Dječju maštu može se pobuditi i aktiviranjem sjećanja, tj. razgovorom o nečemu što su djeca proživjela u svojoj prošlosti. Tako se učvršćuje dječje sjećanje i čuva bogatstvo doživljavanja i znanja. Ovakvu aktivnost može se provesti ciljanim pitanjima o određenom događaju, a kada se iscrpe dječja sjećanja mogu se postavljati pitanja o prostoru, oblicima, materiji, bojama i vremenu. Djeca u radove nastale prema sjećanju unose više pojedinačnih podataka, značenja i daju oblicima veću širinu i cjelovitost.

Maštanje, ilustracije

Maštanje je u dječjem likovnom izrazu najlakše prepoznati u stvaranju novih kreativnih uradaka na osnovi već poznatih događaja ili pojava ilustriranjem raznih priča, bajki, pjesama, zamišljenih događaja te događaja iz prošlosti ili budućnosti.

Zamišljanje

Viša razina dječjeg likovnog stvaranja i kreativnosti ogleda se u mogućnosti djeteta da likovno izrazi pojmove ili predodžbe iz sfera nevidljive stvarnosti (trodimenzionalni oblici, simbolizacija tijelom, glazbena improvizacija). Ovakve sposobnosti mogu se poticati u trenucima kad su djeca naviknuta na neometano i slobodno kreativno izražavanje jer tada za gotovo svaki pojam, pojavu, osjećaj, riječi kojima ne znaju stvarna značenja djeca pronalaze stvaralačko tumačenje.

Potvrđivanje

Potvrđivanje vrijednosti dječjih radova na nenametljiv način njima daje osjećaj sigurnosti i slobode. To je poseban oblik komunikacije s djetetom koji pridonosi potpunijem razumijevanju njegova viđenja i shvaćanja svijeta.

Grgurić i Jakubin (1996) ističu kako je za kontinuirano poticanje djetetovih stvaralačkih mogućnosti na svim uzrastima, među ostalim, i kvalitativno bogatstvo motivacijskih sadržaja koji bi obuhvatili:

- Realnost prirodnog, životnog i društvenog okvira.
- Realnost likovnih medija i strukturalnu vrijednost u njihovim varijantama kompozicije.
- Unutarnji svijet.
- Likovno-tehničke postupke koje postavljaju pojedine likovne discipline.

5.3.1. Komunikacija s djelima likovne umjetnosti

Tanay (1990) objašnjava kako je promatranje djela likovne umjetnosti važan segment u razvijanju djetetovog likovnog izraza. Slikovnice i ilustracije za djecu, originali i reprodukcije slikarskih, grafičkih, kiparskih i arhitektonskih djela, likovno oblikovani predmeti svakodnevne upotrebe i likovne pojave u prirodi čine podlogu budućim likovno-estetičkim doživljajima i razvoju senzibilnosti za likovnu umjetnost.

Kao što je važno da dijete ide u prirodu i otkriva u njoj živi, stvoreni svijet, jednako je tako važno da otkriva i spoznaje rezultate ljudske djelatnosti. Promatrajući likovno-umjetnička djela dijete otkriva unutarnje svjetove osobnosti pojedinih stvaratelja i njihovo stvarateljsko viđenje svijeta i pojava, čime bogati svoje spoznaje. Dijete na umjetničkom djelu može prepoznati misli, osjećaje i ideje oživotvorene likovnim govorom u određenoj likovnoj tehnici. Stoga je neophodno djecu, metodički osmišljeno, povesti u muzej i galeriju kako bi se uspostavio komunikacijski odnos između stvaratelja i primatelja posredstvom umjetničkog djela. (Petrač, 2015:25)

Upoznavanje kvalitetnih likovnih djela dovest će do oslobađanja sposobnosti i sklonosti djece za likovno izražavanje i stvaranje. Djela likovnih umjetnosti postaju sadržajem dječje svijesti i potiču maštu za likovna ostvarenja. Kvalitetno odabranim primjerima iz svijeta likovnih umjetnosti treba upoznati učenika sa strukturom likovnog djela, odnosno s osnovnim elementima kompozicije. Tako razvijamo senzibilnost i smisao za likovno uopće, za razumijevanje likovnih sadržaja i problema. (Tanay, 1990:108)

5.4. Ometanje razvoja kreativnosti na satu Likovne kulture

Okolina pojedinca, osim što može biti poticajna za razvijanje njegove kreativnosti, može i znatno ometati razvoj kreativnosti. Kod djece do ometanja kreativnosti najčešće dolazi zbog nepoznavanja i nerazumijevanja uloge i funkcije te sposobnosti u dječjem razvoju. Odrasli često čine veliku pogrešku kada djecu poučavaju kako nešto nacrtati, odnosno izraziti se kroz različite kreativne medije. Na taj način postiže se obrnut učinak pa umjesto razvoja i interesa za kreativno izražavanje dijete prelazi na više ili manje uspješno oponašanje ponuđenih shematskih predložaka. (Škrbina, 2013: 35)

Belmarić (1986) načine ometanja kreativnosti učenika u likovnom izražavanju dijeli u dvije kategorije. Prva kategorija odnosi se na oblike izravnog miješanja i intervencije u likovne radove djece i uključuje:

Crtanje ili izrađivanje kreativnog produkta djece

Crtanje umjesto djece je najgori način negativnog uplitanja u dječje likovno stvaralaštvo. Na ovaj način djeca pokušavaju oponašati odrasle i time se ugrožava njihov prirodni način viđenja i razvoja likovnosti te ih se navikava na pasivnost

Ispravljanje dječjih likovnih uradaka

Ispravljanje dječjih uradaka ili usmeno upućivanje na to što „treba popraviti“ iznimno negativno utječe na djecu i njihovo samopuzdanje te stvara osjećaj nesigurnosti i nemoći. U takvim situacijama dijete može steći odbojnost prema likovnom izražavanju ili se prilagoditi uputama odraslih. Takve djetetove reakcije imaju loš utjecaj na daljnji djetetov kreativni razvoj.

Predlošci za bojanje

Nacrtani crteži u slikovnicama su obično pojednostavljeni shematski oblici koje djeca automatski ispunjavaju i lako pamte. Kada im zatreba sličan oblik, na osnovu viđenog u slikovnici, djeca se pokušavaju prisjetiti i nacrtati nešto na sličan način što isključuje njihova daljnja opažanja.

Izlaganje dječjih uradaka i širenje shematskih oblika među djecom

Ukoliko su djeca često u mogućnosti da promatraju tuđe likovne radove može se dogoditi da im se ti primjeri nesvjesno uvuku u pamćenje i nameću prilikom nekog budućeg likovnog izražavanja. Na taj je način ometen njihov autentičan kreativni izraz. Tako se nerijetko u dječjem likovnom izrazu pojavljuju uniformirani, neinventivni i prazni radovi.

Prema Belmarić (1986) drugu kategoriju ometanja dječje kreativnosti čine odgojni postupci i stavovi kao što su:

Vrednovanje i procjenjivanje dječjih radova

Ocjenjivanje i uspoređivanje dječjih likovnih radova ometa njihov osjećaj slobode i spontanosti. Na taj način djecu se neizravno dijeli na „talentiranu“ i „netalentiranu.“ U takvim situacijama se često događa da se stvaranje dječjih izvornih radova proglašava nesposobnošću, a uspješno imitiranje obrazaca i shema „talentom.“

Komentiranje i prigovaranje

Komentari ili prigovori koji se upućuju djetetu za vrijeme kreativnog izražavanja mogu vrlo negativno djelovati na dijete i doprinijeti tome da djetetova predodžba bude shvaćena kao tuđa. Isto tako, na dijete negativno utječe i prikriveno nezadovoljstvo, podcjenjivanje i slične reakcije.

Prenaglašavanje vrijednosti

Ako se prilikom kreativnog izražavanja pretjerano hvali dijete i prenaglašava se vrijednost njegova rada, može doći do toga da djetetov glavni cilj postane učiteljeva pohvala. Tako kod djece nestaje spontanost i užitak u kreativnoj aktivnosti.

Urednost i preciznost

Ukoliko se pretjerano inzistira na urednosti i čistoći dječjeg kreativnog rada, uglavnom se postigne neželjeni učinak jer takvo zahtijevanje koči dječje ideje i usredotočenost prebacuje na strah od eventualnog prljanja papira.

5.5. Uloga učitelja

Grgurić i Jakubin (1996) tvrde kako je učiteljeva glavna uloga poticati. Učitelj treba preuzeti ulogu „zainteresiranog odraslog“ koji intervenira samo onda kada se učenik koleba. Takva intervencija se odnosi na predočavanje alternativa učeniku pitanjima: *A što s ostalim dijelovima slike? Ne bi li bilo bolje tankim kistom?* U takvoj intervenciji nema mjesta ocjenjivanju i naređivanju i ona je usmjerena prema potrebama i ciljevima samog djeteta. Učitelj treba poznavati raznovrsnost poticaja i metoda i osposobiti se za valjano odabiranje sadržaja nastave iz okvirnog programa. Isto tako, učitelj treba znati kako usmjeriti učenikov individualan način izražavanja. On treba biti likovno obrazovan kako bi tolerirao i ispravno

vrednovao individualni likovni izraz djeteta, jer u suprotnom postoji opasnost od sugeriranja koje koči izvornost dječjeg likovnog izraza. Pri vrednovanju djetetova rada učitelj mora vrijednost znati mjeriti kvantomom specifične vrijednosti koja karakterizira djetinji način izražavanja. Učitelj se treba osposobiti za senzibilno vizualno reagiranje na likovne fenomene u okolnoj stvarnosti kako bi mogao samostalno pronalaziti i birati poticaje prema likovnim problemima, metodama i načelima, cilju i zadacima. Birajući poticaje treba voditi brigu o psihofizičkom razvoju djece, likovnim tehnikama i sredstvima koja odgovaraju razvojnim fazama likovnog izraza i zadacima pojedinog likovnog područja.

Da bi učitelj mogao stimulirati i razvijati izražajne sposobnosti svojih učenika, on mora stručno poznavati i po mogućnosti ovladati likovnim jezikom i tehnikama. Tako će njegov izbor likovnih problema biti adekvatan, a učenici će usvojiti osnove likovnog jezika koji će dovesti do svega što smo kao cilj naveli. Metodički postupak ne treba odvajati od razvoja dječjeg likovnog izražavanja, metoda rada treba odgovarati mogućnostima djece. Prikupljanje i proučavanje likovnih djela učenika z učitelja su nepresušni izvor njegova likovno-pedagoškog djelovanja. (Grgurić i Jakubin, 1996: 108)

5.6. Uloga motiva

Tanay (1990) opisuje kako je motiv nešto što dijete crta, gradi, slika, modelira, otiskuje i lijepi te kako je uvijek povezan s načinom na koji ga dijete obrađuje. Motivi na neki način predstavljaju vanjske poticaje za realizaciju nastavnih sadržaja Likovne kulture.

Motiv je jedan od elemenata poticaja, on ne predstavlja likovni sadržaj rada. Likovni sadržaj rada je likovni jezik koji se osvještava u procesima opažanja, ispitivanja, traženja likovnih ideja, uspoređivanja likovnih elemenata i otkrivanja likovnih problema u procesu kreativne igra. Učenici se uživljavaju u motiv komunicirajući s njegovim vizualnim znakovima. Kao motivi mogu poslužiti i nastavna sredstva s likovnim karakteristikama (prirodni i načinjeni oblici i likovna djela). (Tanay, 1990: 73)

Grgurić i Jakubin (1996) spominju raznovrsne motive koji se mogu upotrijebiti u likovnom izražavanju kako bi potaknuli dječju kreativnost:

- Motivi iz okoline: minijturni oblici (mrav, čipka), oblici/pretežno linije (kosa, grančice, ptičje pero), mali oblici s detaljima (školjka, ključevi, sito), veći i složeniji oblici (bicikl, čamac, građevine), nozovi(polica s knjigama, ogrlice);
- Motivi prostora: vanjski i unutarnji prostor;
- Pojave u prirodi (snijeg, kiša, cvjetanje, poplava, magla);
- Ljudi (ljudska figura u pokretu, nizovi i grupe ljudi, karakterizacija ljudskog lika, ljudi i životinje, ljudi i biljke);
- Životinje (ptice, leptiri, ribe);
- Motivi iz književnih djela (motivi iz bajki, priča);
- Motivi iz narodnih običaja (blagdanski motivi, motivi iz društvenih i vjerskih događanja);
- Motivi iz sfere nevizualnog (emocije, osjeti, auditivni poticaji...)

Učenici usmjeravaju pažnju na motiv te dodirivanjem i promatranjem uče ispitivati, istraživati, otkrivati; analizirati svojstva okoline, izražavati vlastiti odnos prema okolini od vlastitih osjećaja do vlastitog mišljenja; pamtiti oblike, boje, smjerove, položaje i prepoznavati analogijama. (Tanay, 1990: 73)

6. METODOLOGIJA ISTRAŽIVAČKOG RADA

6.1. Cilj istraživanja

Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi mogu li učitelji, dodatnim poticanjem učenika na satu Likovne kulture, pozitivno utjecati na kreativnost učenika.

6.2. Hipoteza

H1: Dodatno poticani učenici u svojim će radovima pokazati veći stupanj kreativnosti.

6.3. Zadaci istraživanja

- Proučiti literaturu koja govori o mogućnostima poticanja kreativnosti na satu Likovne kulture.
- Sastaviti instrument pomoću kojeg će se izvršiti istraživanje.
- Provesti eksperiment među učenicima četvrtih razreda osnovne škole.
- Utvrditi hoće li likovni radovi djece s kojom je provedena dodatna motivacija biti kreativniji na satu.

6.4. Uzorak

Istraživanje je provedeno s dvije skupine učenika u OŠ Josipa Jurja Strossmayera u Đurđenovcu. Uzorak se sastojao od 41 učenika četvrtih razreda.

6.5. Instrument i postupak provođenja

Postupak na kojem se temelji ovo istraživanje je eksperiment. U pitanju je eksperiment s dvije usporedne skupine. Rezultati eksperimenta će omogućiti provjeru postavljene hipoteze.

Nakon što sam dobila suglasnost ravnateljice OŠ Josipa Jurja Strossmayera u Đurđenovcu, obratila sam se učiteljicama dvaju četvrtih razreda koje su, također, pristale na to da se eksperiment provede s njihovim učenicima. Roditelje sam obavijestila putem pisane suglasnosti uz koju su bile navedene sve potrebne informacije glede istraživanja. Putem te obavijesti sam ih informirala i o Etičkom kodeksu te ih zamolila za pismeni pristanak kojim mi omogućuju da provedem istraživanje s njihovom djecom. Nakon prikupljenih dozvola roditelja, obavila sam kratak razgovor s djecom u kojem sam ih informirala o aktivnostima koje planiram provesti i naglasila im kako imaju pravo ne sudjelovati u istraživanju i da u bilo kojem trenutku mogu odustati od sudjelovanja. Od 41 učenika formirala sam dvije skupine (kontrolnu i eksperimentalnu) približno slične po spolu i školskom uspjehu. Na osnovi jedne nastavne jedinice osmislila sam 2 sata Likovne kulture s različitim stupnjem motivacije (*Prilog 1.i 2.*) kako bih mogla utvrditi postoji li razlika u stupnju iskazivanja kreativnosti kod skupine u kojoj je provedena uobičajena motivacija i skupine u kojoj je provedena dodatna motivacija. Početak sata bio je jednak unutar obje skupine. Pozdravila sam učenike i predstavila se, nakon čega smo se prisjetili u koju vrstu tehnike ubrajamo tempere, na koji način se slika temperama, na što trebamo pripaziti itd. Etapa motivacije jedina je etapa koja se razlikovala.

Motivacija – kontrolna skupina

Na platnu sam prikazala kromatski i akromatski krug pitavši učenike koje boje vide. Nakon što su nabrojali boje objasnila sam im kako postoje šarene i nešarene boje, tj. boje i neboje i kako se kontrast boja i neboja javlja se kada se na istoj slici javljaju boje i neboje. Nakon što sam im objasnila da takav kontrast nazivamo kromatsko-akromatskim kontrastom, upitala sam ih mogu li takav kontrast pronaći u prirodi. Učenici su naveli nekoliko primjera, a potom sam im pokazala sliku Kazimira Maljeviča, *Žena na peronu*. Učenici su komentirali sliku vođeni pitanjima: *Što vidite na slici? Koje boje vidite na slici? Koje neboje vidite na slici? Postoji li kontrast kromatskih i akromatskih boja na slici Kazimira Maljeviča? Kako doživljavate ovo djelo? Ima li nešto što vam se posebno sviđa ili ne sviđa? Zašto?* Nakon toga sam učenike upitala mijenja li boja njihov doživljaj i mogu li zamisliti kako bi izgledao svijet kada ne bi vidjeli boje. U nekoliko rečenica sam učenicima objasnila što je daltonizam. Budući da mi je njihova učiteljica spomenula kako su prije nekoliko dana posjetili Zagreb, pitala sam učenike kakvi su dojmovi o posjetu, nakon čega sam ih uputila da pokušaju zamisliti svoj grad iz mašte, grad u kojem bi voljeli živjeti (*Kakve su zgrade i kuće u vašem*

gradu? Koje je godišnje doba? Kakvih je boja, a kakvih neboja? Kakvih su veličina te kuće? Kako su raspoređene?)

Motivacija – eksperimentalna skupina

S učenicima sam pogledala crno-bijeli isječak iz crtanog filma o Mickey Mouseu, nakon čega smo ga kratko prokomentirali. Potom smo pogledali isječak u boji, također iz crtanog filma o Mickey Mouseu. Učenike sam upitala koje boje su vidjeli u prvom, a koje u drugom isječku i koji isječak im se više svidio. Mišljenja su bila podijeljena. Na platnu sam prikazala kromatski i akromatski krug i zamolila učenike da imenuju boje koje vide. Objasnila sam im kako postoje šarene i nešarene boje, tj. boje i neboje i kako se kontrast boja i neboja javlja se kada se na istoj slici javljaju boje i neboje. Nakon što sam im objasnila da takav kontrast nazivamo kromatsko-akromatskim kontrastom, upitala sam ih mogu li takav kontrast pronaći u prirodi. Prozvala sam nekoliko učenika koji su naveli primjere, a potom sam im pokazala sliku Kazimira Maljeviča, *Žena na peronu*. Učenici su komentirali sliku vođeni pitanjima: *Što vidite na slici? Koje boje vidite na slici? Koje neboje vidite na slici? Postoji li kontrast kromatskih i akromatskih boja na slici Kazimira Maljeviča? Kako doživljavate ovo djelo? Ima li nešto što vam se posebno sviđa ili ne sviđa? Zašto?* Upitala sam učenike mijenja li boja njihov doživljaj i mogu li zamisliti kako bi izgledao svijet kada ne bi vidjeli boje, a potom sam im objasnila kako takvi ljudi postoje u nekoliko rečenica opisavši daltonizam. Učenicima sam pročitala kratku priču *Maštograd* koji je napisala Lara Kemec, učenica 5.razreda. „*Bio jednom jedan grad po imenu Maštograd. U njemu su stanovnici stalno maštali. Čak su se i za stolom maštajući najeli. Zgrade su bile zelene, ružičaste, plave, crvene, šarene, karirane, točkaste, pune boja i slatkih crteža. Trava nije bila zelena, već ljubičasta. Ceste nisu bile ravne, nego pune simpatičnih krivina, valovite poput hitrih valova. Krošnje drveća bile su pune cvijeća. Ulice su krasili simpatični nazivi: Ulica maštoglavaca, Maštovićeva ulica, Čiri-bu uličica... Sunce je u Maštogradu neobično toplo sjalo, a zaogrnilo se u svojoj mašti u zelenu boju, dok je nebo odmah na sebe navuklo malo ružičaste boje. Tako su po nebu uz bijele skakutali i ružičasti oblaci. Svatko od nas u glavi ima plan puta do svog Maštograda. Zalutajmo što češće u njegove ulice.*“ S učenicima sam kratko prokomentirala priču, nakon čega sam ih uputila da se udobno smjeste i pokušaju zamisliti svoj grad iz mašte (*Zamislite! Kakve su zgrade i kuće u vašem gradu? Koje je godišnje doba? Kakvih je boja, a kakvih neboja? Kakvih su veličina te kuće? Kako su raspoređene? Zamislite kako šćete tim gradom i razgledavate kuće. Čudite se njihovom izgledu. Kako li je samo neobičan vaš Maštograd! Sve je puno šarenila, smijeha i veselja. Počela je padati kiša (puštam zvuk kiše).*

U ovom gradu ni kiša ne pada obično. Još uvijek je sve tako lijepo. Ostanimo još malo u tišini. Razmislite. Zamislite).

Ostatak sata jednak je u obje skupine. Učenicima sam najavila da je njihov zadatak naslikati grad iz vlastite mašte u kojem pada kiša i kako na njihovom radu treba biti uočljiv kromatsko-akromatski kontrast. Uputila sam ih neka upotrijebe što više boja i neboja. Prozvala sam jednog učenika koji je ponovio zadatak. Dok su učenici radili na zadatku, napisala sam plan ploče, nakon čega sam obilazila učenike i podsjećala ih na likovni problem. Pred kraj sata smo prokomentirali zadatak prisjetivši se što su boje, a što ne boje. Upitala sam želi li netko pokazati na koji je način u svom radu izrazio/la kontrast. Nekoliko učenika je to učinilo. Ponovili smo u koju tehniku ubrajamo rad s temperama, na koji način treba razrijediti boju, na što sve treba paziti... Zahvalila sam se na pozornosti i uputila učenike da pospreme pribor.

6.6. Očekivani rezultati

Očekivani rezultat je otkriti hoće li dodatno poticanje učenika na satu Likovne kulture rezultirati kreativnijim izrazom učenika.

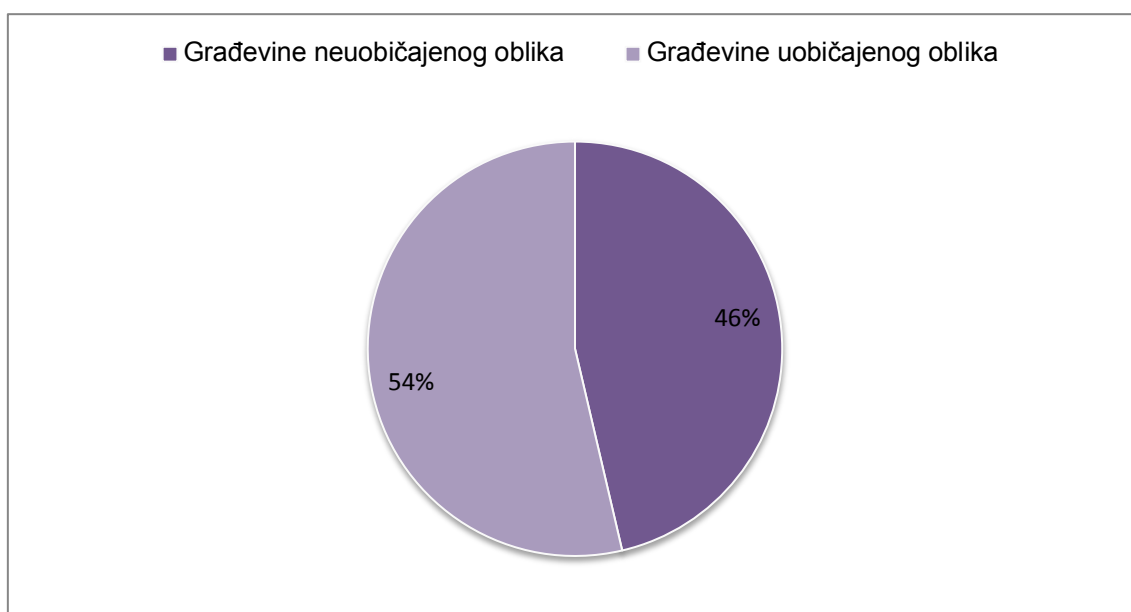
8. REZULTATI I RASPRAVA

Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi hoće li likovni radovi djece koju učitelji dodatno motiviraju biti kreativniji od radova manje motivirane djece. Istraživanje se provodilo u OŠ Josipa Jurja Strossmayera u Đurđenovcu, na uzorku od 41 učenika. Učenici su bili podijeljeni u dvije skupine u kojima su održani različiti sati Likovne kulture na osnovi iste nastavne jedinice. Svi učenici su slikali temperama, pokušavajući izraziti kromatsko-akromatski kontrast na motivu *Kiša u Maštogradu*.

Prikupila sam 41 učnički rad. U svoj rad sam priložila 16 učničkih radova za koje smatram da najbolje dokazuju postavljenu hipotezu.

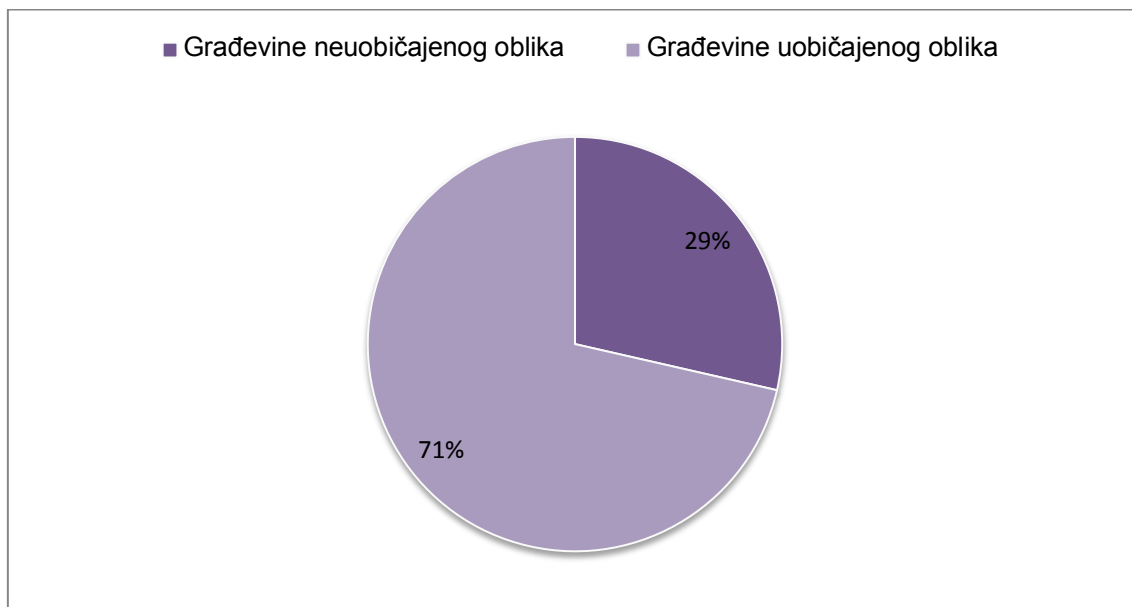
U radovima sam analizirala razlikuju li se i na koji način kontrolna i eksperimentalna skupina u svom pristupu motivu.

Osnovni element po kojem se razlikuju radovi učenika jest način slikanja građevina. Grafikon 1. prikazuje omjer učenika (uključivši kontrolnu i eksperimentalnu skupinu) koji su građevine u svom radu slikali na očekivan način, odnosno na neočekivan način. Od ukupnog broja učenika, 22 učenika su građevine prikazala uobičajenim, tj. stvarnim oblikom. 19 učenika koristilo je neobične forme i oblike kako bi prikazali zamišljene građevine.

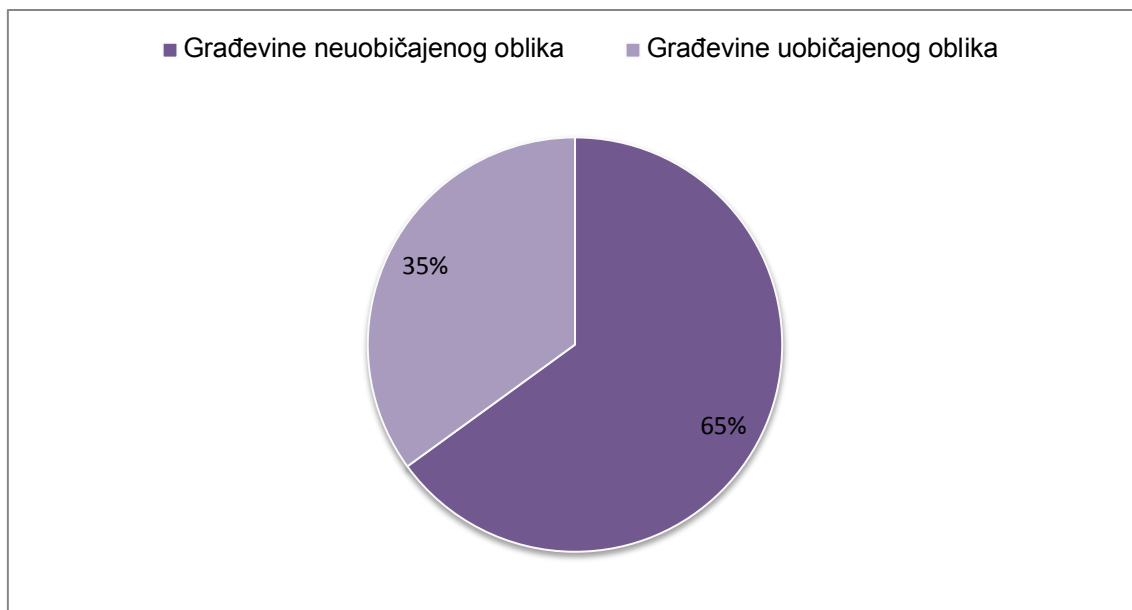
Grafikon 1. Omjer učenika koji su građevine na svom radu slikali na uobičajen i originalan način

Grafikon 2. prikazuje omjer učenika koji su građevine prikazivali uobičajenim i neuobičajenim oblikom unutar kontrolne skupine, tj. unutar skupine s kojom je provedena uobičajena motivacija. 6 učenika unutar te skupine, prikazalo je građevine neobičnim, netipičnim, originalnim oblikom, a 15 učenika ih je prikazalo uobičajenim oblikom.

Grafikon 2. Omjer učenika koji su građevine na svom radu slikali na uobičajen i originalan način (Kontrolna skupina)

Grafikon 3. prikazuje omjer učenika koji su građevine u svom radu prikazali na uobičajen i neuobičajen način unutar eksperimentalne skupine, tj. unutar skupine u kojoj je provedena bogatija motivacija. 13 učenika unutar eksperimentalne skupine koristilo se različitim zamišljenim i neobičnim oblicima kako bi prikazalo građevine iz mašte, a njih 7 je građevine prikazalo uobičajenim oblikom.

Grafikon 3. Omjer učenika koji su građevine na svom radu slikali na uobičajen i originalan način (Eksperimentalna skupina)

Prema grafikonima se da zaključiti kako se radovi eksperimentalne i kontrolne skupine razlikuju po načinu slikanja oblika građevina. Unutar eksperimentalne skupine postoji više radova u kojima su građevine prikazane na originalan način (ponegdje čak s elementima apstrakcije ili humora). U kontrolnoj skupini su učenici preferirali uobičajen prikaz oblika građevina, poigravajući se samo s bojama.

U nastavku su prikazani i komentirani neki od učničkih radova.

8.1. Likovni radovi učenika kontrolne skupine

Slika 2. Učnički rad, 1.

Rad prikazan na slici 2 karakterističan je po tome što je učenik upotrijebio vertikalnu perspektivu, tj. prostorno bliže objekte je slikao na dnu papira, a prostorno dalje iznad njih. Takav prikaz je uobičajena pojava u radu učenika koji su u fazi intelektualnog realizma. Kuće u ovom radu su prikazane akromatskim tonovima, a zgrade i cesta kromatskim. Osim kromatsko-akromatskog, na ovom radu prisutan je i komplementarni kontrast.

Slika 3. Učenički rad, 2.

3. slika prikazuje rad učenika koji slika cestu odozgo, a kuće i zgrade frontalno, što je obilježje poliperspektive. Na radu nije upotrijebljeno mnogo boja, a dominiraju akromatski tonovi. U prikazu kuća, zgrada i kiše, koje je učenik prikazao klasičnim oblicima, korištene su i kromatske i akromatske boje. Kuće su crne s plavim prozorima, a kiša je crno-žuta. Cesta je prikazana samo kromatskim bojama, tj. plavom, zelenom i crvenom.

Slika 4. Učenički rad, 3.

Na slici 4 prikazan je rad na kojem je uočljiva poliperspektiva – cesta je prikazana odozgo, a kuće i zgrade frontalno. Kromatsko-akromatski kontrast izražen je na način da su cesta i kiša

naslikane sivom bojom, dok je sve ostalo u šarenim tonovima. Kuće i zgrade su neuobičajenog oblika, a pristutno je i vertikalno nizanje oblika – ono što je prostorno bliže prikazano je bliže dnu papira, a prostorno dalje je prikazano iznad toga.

Slika 5. Učenički rad, 4.

U radu na slici 5 dominiraju kromatski tonovi. Sve osim kiše prikazano je šarenim bojama. Učenik je zgrade prikazao uobičajenim oblicima kombinirajući različite boje i uzorke. Neobičan je prikaz ceste koja „lebdi“ iznad frontalno prikazanog grada.

Slika 6. Učenički rad, 5.

Rad na slici 6 pun je različitih boja. Sve osim ceste slikano je kromatskim bojama. Učenik kombinira različite boje, ali objekte slika uobičajenim oblicima. Cesta je prikazana odozgo, a kuće i zgrade su prikazane frontalno. Prisutno je i prevaljivanje oblika. Rad je vrlo neobičan

jer se nebo pojavljuje i nad horizontalnom i vertikalnom ulicom. Prisutna je i veritikalna perspektiva jer učenik slikajući vertikalnu ulicu objekte niže jedan iznad drugoga. Uočljivi su i različiti nanosi boje (potezi i točkanje) i prevladava gust nanos (impasto). Cesta je u zlatnom rezu, tj. zlatnom pravokutniku.

Slika 7. Učenički rad, 6.

U radu prikazanom na slici 7 upotrebljene su samo 3 boje, korištene linearno. Cesta i kiša prikazane su sivom bojom, a kuće i zgrade su prikazane akromatskim tonovima, tj. plavom i zelenom bojom. U radu je vidljiva pojava vertikalne perspektive, tj. okomitog nizanja likova jer je učenik objekte slikao na način da je prostorno bliže slikao pri dnu papira, a prostorno dalje iznad njih. Isto tako, na radu se pojavljuje i poliperspektiva – cesta je slikana odozgo, a kuće i zgrade su prikazane frontalno.

Slika 8. Učenički rad, 7.

Slika 8 prikazuje rad na kojem je vidljivo zanimljivo nijansiranje i usklađivanje boja. Isto tako, na radu je uočljiva i poliperspektiva jer je učenik cestu slikao iz ptičje perspektive, a zgrade frontalno. Akromatske boje su upotrebljene u prikazu kiše i kao okvir zgrada. Ostatak je višebojan, a pažnju najviše privlači odabir zelene boje u prikazu sunca.

Slika 9. Učenički rad, 8.

Na slici 8 nalazi se rad učenika koji se odlučio cestu, zgrade i kuće svoga grada iz mašte prikazati akromatskim tonovima. Za prikaz kiše odabrao je nekoliko šarenih boja, a oblaci su obojeni crvenom bojom. Kuće na ovom radu nisu uobičajenih oblika (trokut, krug...).

8.2. Likovni radovi učenika eksperimentalne skupine

Slika 10. Učenički rad, 9.

Na fotografiji 10. prikazan je rad učenice koja cestu prikazuje odozgo, a kuće frontalno (poliperspektiva). Ovakav prikaz je jedno od čestih obilježja djece u fazi intelektualnog realizma. Učenica je kuće svoga grada iz mašte prikazala kromatskim tonovima, dok je cesta prikazana crnom bojom. Prisutno je i prevaljivanje oblika jer se po radu može vidjeti kako dijete ne mari za liniju tla. Kuće su prikazane neuobičajenim oblicima (srce, trokut...), a posebno je zanimljiv prikaz stabala koji su naslikani naopako, tj. prevaljeni.

Slika 11. Učnički rad, 10.

Učenica na zanimljiv način kombinira boje prikazujući sunce i ptice akromatskim tonovima, a sve ostalo kromatskim. Na radu je također uočljiva pojava poliperspektive jer su kuće i zgrade prikazane frontalno, a cesta i rijeka iz ptičje perspektive (u istoj ravnini). Na radu je uočljiva i neproporcionalnost – ptice su prikazane puno većima nego što bi trebale biti u odnosu na ostale objekte. Uočljiv je i lazuran, tj. tanak i proziran nanos boje. Pažnju najviše privlače kuće koje su naslikane naopako mijenjajući rakurs promatrača i čineći tako rad posebno zanimljivim.

Slika 12. Učenički rad, 11.

Slika 12 prikazuje učenički rad u kojem dominiraju akromatski tonovi. Grad je prikazan crnom, bijelom i sivom, a sve ostalo, tj. kiša, oblaci i kišobrani su šareni. Na radu je vidljiva kombinacija različitih perspektiva. Horizontalna ulica prikazana je frontalno, dok je u vertikalnoj ulici cesta prikazana iz ptičje perspektive a kuće i zgrade frontalno na način da su „nanizane“. Nizanje oblika na ovakav način je, također, jedno od obilježja djece ove dobi. Naime, djeca imaju običaj da ono što je prostorno bliže, tj. ono što je u prvom planu, prikažu bliže dnu rada, a ono što je prostorno dalje iznad tog. Ovaj rad se ističe po tome što je učenica oblake „uokvirila“ u kišobrane sadržajno i formalno ih povezujući s neobičnom kišom.

Slika 13. Učenički rad, 12.

Slika 13 prikazuje rad učenice koja je kuće u svom gradu iz mašte prikazala na vrlo neobičan način, kao gljive. Grad je prikazan frontalno, kromatskim bojama, dok je kiša prikazana crnom bojom. Inspiraciju za ovakav prikaz učenica je vjerojatno dobila dan prije, na terenskoj nastavi, kada je razred s učiteljicom posjetio obližnju šumu.

Slika 14. Učenički rad 13.

Slika 14 prikazuje vrlo zanimljiv učenički rad. Uputa u kojoj je objašnjeno da na radu mora biti prikazan kromatsko-akromatski kontrast shvaćena je doslovno. Učenica je kromatsko-akromatski kontrast izrazila prikazivanjem dvaju sličnih prizora različitih po upotrebi boje. Desna zgrada, oblak i kiša prikazani su u akromatskim, a lijevi u kromatskim tonovima.

Slika 15. Učenički rad, 14.

Kromatsko-akromatski kontrast na ovom radu izražen je na način da je cesta obojena crnom, a sve ostalo šarenim bojama. Cesta je prikazana iz ptičje perspektive, a kuće frontalno (poliperspektiva). Likovi su nizani na način da su prostorno bliži slikani bliže dnu papira, a prostorno dalji iznad njih što je obilježje vertikalne perspektive. U ovom radu se ističe neobično i slobodno kombiniranje oblika koji predstavljaju kuće. Objekti imaju lica, a lijevi objekt ima čak i kotače zbog čega rad posebno privlači pažnju.

Slika 16. Učenički rad, 15.

Slika 16. prikazuje rad s malo detalja u kojem je jedino kiša akromatskog tona. Zgrade u ovom gradu nalaze se na brdima i šarenih su boja. Na radu se nalazi i pojednostavljen prikaz automobila. Učenik je rekao kako je brda počeo bojiti u ljubičasto, ali shvatio je da mu se ta ideja ipak ne sviđa pa je ljubičasto obojen dio prepravio u rijeku.

Slika 17. Učenički rad, 16.

Slika 17. prikazuje dječji rad na kojem je uočljiva vertikalna perspektiva, tj. nizanje planova. Objekti nisu uobičajenog oblika i boja (kuće u obliku omotanog dara, stablo s plavom krošnjom...) Učenica je cestu i kišu prikazala crnom bojom, a sve ostalo je prikazano šarenim bojama. Rad je poseban po tome što niti jedan dio papira nije ostao „neiskorišten“.

8.3. Zaključci istraživanja

Provedeno istraživanje proteklo je sukladno mojim očekivanjima. Bilo je izazov prilagoditi se unutar obje skupine. Iako sam prilikom osmišljavanja samog istraživanja pomislila kako bi usklađivanje skupina moglo biti problem misleći da će učenici biti previše usredotočeni na učenike iz drugog razreda koji su im nepoznati, to nije bilo tako. Na svu sreću, učenici su dobro reagirali, pažljivo slušajući moje upute i aktivno sudelujući u svim etapama. Dobiveni rezultati pokazuju kako radovi učenika s kojima je provedena dodatna motivacija koriste raznovrsnije metode tijekom realizacije od radova učenika s kojima je proveden uobičajen oblik motivacije. Radovi učenika eksperimentalne skupine su kreativniji, više učenika unutar te skupine je građevine u svom gradu prikazalo neobičnim oblicima, ponegdje čak i na apstraktan način. Isto tako, njihovi radovi sadrže više detalja. Primijetila sam kako su učenici u eksperimentalnoj skupini ozbiljnije pristupili radu. Vladala je veća zainteresiranost, učenici su pažljivo slušali svaku uputu, trudili su se biti što uredniji. Razlika u radovima postoji čime je dokazana hipoteza istraživanja.

9. ZAKLJUČAK

Svako dijete ima kreativni potencijal, a to uolikoj mjeri će ga razviti ovisi o brojnim čimbenicima. Kreativnost je potrebno poticati od najranije dječje dobi. Osim roditelja, značajnu ulogu u razvoju kreativnosti ima i škola, u prvom redu učitelj. Razvoj kreativnosti polazi od motivacije i interesa. Djecu je potrebno motivirati i zainteresirati za rad, a zatim im pružiti slobodu i ohrabrivati u svakom koraku. Likovna kultura je predmet koji pruža mnogo mogućnosti za razvoj dječje kreativnosti, a na učiteljima je to uolikoj mjeri će te mogućnosti iskoristiti.

Istraživanjem provedenim u OŠ Josipa Jurja Strossmayera na uzorku od 41 učenika, pokušalo se utvrditi može li učitelj utjecati na dječji likovni izraz, dodatnim motiviranjem učenika. Ujednačavanjem skupina težilo se što objektivnijem rezultatu. Rezultati istraživanja pokazali su kako je skupina učenika s kojom je odrađena dodatna motivacija u svom radu pokazala veću kreativnost. Odgovarajućim pristupom je moguće utjecati na kreativnost u svim etapama sata likovnog odgoja što će dobar učitelj svakako prepoznati i iskoristiti.

Smatram da bi rezultati ovakvih istraživanja mogli potaknuti učitelje i učiteljice da u svoj rad uvedu više različitih suvremenih metoda kojima je moguće utjecati na pobuđivanje dječjeg interesa i mašte. Obogaćivanje programa u smjeru razvoja takvih vještina zasigurno bi donijelo brojne pozitivne pomake, kako za same učenike, tako i za zajednicu u cjelosti.

10. LITERATURA

- Belmarić, D. (1986). *Dijete i oblik*. Zagreb: Školska knjiga
- Bognar, L. (2011, 2.7.). *Kreativnost u nastavi. Napredak*. Pribavljeno 14.4. 2017. sa http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=123304
- Brešan, D. (2008). *Dječja likovna kreativnost: od prve do desete godine života*. Osijek: Profil
- Brešan, D. (2012). *Komunikacija i zaštita dječjih likovnih radova u školi*. Osijek: Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku, Učiteljski fakultet u Osijeku
- Dubovicki, S. (2016). *Kreativnost u sveučilišnoj nastavi*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti u Osijeku
- Einon, D. (2005). *Igre stvaralice za djecu 2 – 5 godina*. Zagreb: Profil
- Grgurić N., Jakubin M. (1996.) *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje*. Zabreb: Educa
- Huzjak, M. (2006). *Darovitost, talent i kreativnost u odgojnom procesu*. Odgojne znanosti. Pribavljeno 3.6.2017. sa <http://hrcak.srce.hr/26205>
- Karlavaris, B. (1988). *Metodika likovnog odgoja 2*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske
- Kvašček, R. (1976). *Psihologija stvaralaštva*. Beograd: Izdavački centar studenata
- Ozimec, S. (1996). *Otkriće kreativnosti*. Varaždinske toplice: Tonimir
- Petrač, L. (2015). *Dijete i likovno-umjetničko djelo*. Zagreb: Alfa
- Slunjski, E. (2014). *Kako djetetu pomoći da...(p)ostane kreativno i da se izražava jezikom umjetnosti: priručnik za roditelje, odgajatelje i učitelje*. Zagreb: Element
- Stevanović, M. (1997). *Edukacija za stvaralaštvo*. Varaždinske toplice: Tonimir
- Stevanović, M. (1999). *Kreatologija*. Varaždinske toplice: Tonimir
- Stevanović, M. (2002). *Škola i stvaralaštvo*. Labin: Media design
- Stevanović, M. (2003). *Nastavnik, odgajatelj, umjetnik*. Varaždinske toplice: Tonimir
- Škrbina, D. (2013). *Art terapija i kreativnost: multidimenzionalni pristup u odgoju, obrazovanju, dijagnostici i terapiji*. Zagreb: Veble commerce
- Tanay, E.R. (1990). *Likovna kultura u nižim razredima osnovne škole: priručnik za nastavnika*. Zagreb: Školska knjiga

Winner, E. (2005). *Darovita djeca*. Lekenik: Ostvarenje

11. PRILOZI

Prilog 1. Priprema za sat Likovne kulture (kontrolna skupina)

Prilog 2. Priprema za sat Likovne kulture (eksperimentalna skupina)

Prilog 1. Priprema za nastavni sat likovne kulture (kontrolna skupina)

Priprema za nastavni sat *Likovne kulture*

Ime i prezime studenta / godina studija	Sara Fadljević, V. godina	Nastavno područje	Oblikovanje na plohi – slikanje
Razred / Naziv osnovne škole	Skupina 1, OŠ Josipa Jurja Strossmayera	Tema	Boja
Datum	11.5.2017.	Nastavna jedinica	Kontrast kromatsko-akromatsko
Mentor	Jelena Kovačević, dr. mr. art.	Ključni pojmovi	Kontrast kromatsko-akromatsko, šarene i nešarene boje

Motiv	Kiša u Maštrogradu (nevizualni)	Tehnika	Slikarska – tempere
Cilj nastavnoga sata	Uočiti, prepoznati i izražavati kontraste boja i neboja (šarenih i nešarenih) na motivu „Kiša u Maštrogradu“ u likovnoj tehnici tempere.		

Kognitivna postignuća	Psiho-motorička postignuća	Afektivna postignuća
- razlikovati boje i neboje - uočavati i opisivati razliku između boja i neboja na oblicima iz prirode/umjetničkom djelu (Kazimir Maljevič Žena na peronu) - koristiti boje i neboje u vlastitom likovnom izražavanju	-doživjeti i izraziti likovnu priču -razvijati uvjerenja i stavove na području likovne stvarnosti, vrjednovanje sadržaja i ideja	- doživjeti i izraziti likovnu priču - razvijati uvjerenja i stavove na području likovne stvarnosti, vrjednovanje sadržaja i ideja

Ishodi učenja	Nakon uspješno završenoga sata učenici će moći: • Učenici će znati pojmove kromatsko i akromatsko • Opisati osobni doživljaj djela u odnosu na ideju te tematski i likovni/vizualni sadržaj djela • Ponoviti će rad s tehnikom tempere • Moći će analizirati svoj rad i ostale likovne radove • Razvijati će kritičku svijest prema svom radu i radu ostalih učenika		
Korelacija	/	Nastavna sredstva i pomagala	Ploča, projektor, računalo, kreda.
Tip sata	Obrada nove likovne teme	Način rada	Zamišljanje
Autori korištenih reprodukcija / link	Kazimir Maljevič: Žena na peronu (1913)		
Popis literature i web izvora	<i>Nastavni plan i program za osnovnu školu.</i> (2006). Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. https://forums.artrage.com/attachment.php?attachmentid=21951&stc=1&d=1225779082 (pribavljeno 15.5)		
Plan ploče			
<i>Kontrast kromatskih i akromatskih boja</i> <i>Kromatske boje: šarene</i> <i>Akromatske boje: nešarene</i> <i>Tehnika: tempera (slikarska tehnika)</i> <i>Motiv: kiša u Maštogradu</i>			

Artikulacija sata				
Etapna sata / Trajanje u minutama	Sadržaj rada	Metoda rada	Sociološki oblik rada	Napomena
Priprema (5 min)	Lijep pozdrav svima! Moje je ime Sara i ovaj sat ću biti vaša učiteljica. Danas ćemo slikati temperama. Zna li netko kakva je tempera tehnika? Slikarska. Koji nam je	Razgovor	Frontalno	

	pribor potreban za slikanje temperama? (hrapavi papir, tvrdi kist, paleta, zaštita za klupu). Imaju li svi potreban pribor? Na što trebamo pripaziti kada slikamo temperama? Boju razrijeđujemo vodom, na paleti. Boju razrijeđujemo do gustoće slične jogurtu. Kada žesimo posvijetliti boju to činimo dodavanjem bijele boje, a potamnjujemo crnom bojom i na taj način dobivamo tonove. Isto tako, trebamo pripaziti da sloj boje koji nanosimo na papir ne bude predebeo jer tada se boja ljušti.			
Motivacija (15 min)	Na platnu prikazujem krug s kromatskim bojama i akromatski krug. Koje boje vidite? Boje mogu biti šarene i nešarene. Zovemo ih boje i neboje. Kontrast boja i neboja javlja se kada se na istoj slici javljaju boje i neboje. Takav kontrast naziva se kromatsko-akromatski kontrast. Možete li pronaći kromatsko-akromatski kontrast u prirodi? Navedite nekoliko primjera.	Razgovor/ analitičko promatranje	Frontalno	-
	Pogledajmo sliku Kazimira Maljeviča, <i>Žena na peronu</i>. Što vidite na slici? Koje boje vidite na slici? Koje neboje vidite na	Razgovor/ analitičko promatranje	Frontalno	

	slici? Postoji li kontrast kromatskih i akromatskih boja na slici Kazimira Maljeviča? Kako doživljavate ovo djelo? Ima li nešto što vam se posebno sviđa ili ne sviđa? Zašto? Utječe li boja na vaš doživljaj? Kako bi izgledao vaš svijet kada ne biste vidjeli boje? Zna li kako zovemo osobe koje ne raspoznaju boje? Vaša učiteljica mi je spomenula kako ste prije nekoliko dana posjetili glavni grad Hrvatske, Zagreb. Kakvi su dojmovi o posjetu? Sviđa li vam se Zagreb? Biste li voljeli živjeti ondje? Što vam se najviše svidjelo u Zagrebu? Što vam se nije svidjelo? Pokušajte sada svi zamisliti svoj grad iz mašte. Grad u kojem biste voljeli živjeti. Razmislite dobro. Kakve su zgrade i kuće u vašem gradu? Koje je godišnje doba? Kakvih je boja, a kakvih neboja? Kakvih su veličina te kuće? Kako su raspoređene?	Razgovor/ zamišljanje Razgovor/ zamišljanje	Frontalno Frontalno	
Najava zadatka (1 min)	Vaš današnji zadatak je zamisliti i naslikati grad iz mašte u kojem pada kiša. Na vašem crtežu treba biti vidljiv kromatsko-akromatski kontrast. Upotrijebite	Razgovor	Frontalno	

Realizacija (20 min)	što više boja i neboja. Koji je današnji zadatak? Tko će mi ponoviti? Učenici rade na zadatku. Pišem plan ploče. Obilazim ih i podsjećam na likovni problem. Potičem učenike da koriste što više boja i neboja.	Zamišljanje/ sjećanje	Individualno	
Analiza (5 min)	Što je bio naš današnji zadatak? Ponovimo koje su to boje, a koje neboje. Tko želi pokazati na svome radu kako je izrazio kontrast? Kakvom smo se tehnikom danas koristili? Na koji način smo razrijeđivali boju? Na što smo još trebali pripaziti? Hvala vam na pozornosti i radu. Bili ste vrlo kreativni i originalni. Sada pospremite svoj pribor.	Razgovor /analitičko promatranje	Frontalno	
Popunjava mentor				
Zapažanja				
Ocjena i potpis mentora:				

Prilog 2. Priprema za sat Likovne kulture (eksperimentalna skupina)

Priprema za nastavni sat *Likovne kulture*

Ime i prezime studenta / godina studija	Sara Fadljević, V.godina	Nastavno područje	Oblikovanje na plohi – slikanje
Razred / Naziv osnovne škole	Skupina 2, OŠ Josipa Jurja Strossmayera	Tema	Boja
Datum	11.5.2017.	Nastavna jedinica	Kontrast kromatsko-akromatsko
Mentor	Jelena Kovačević, dr. mr. art.	Ključni pojmovi	Kontrast kromatsko-akromatsko, šarene i nešarene boje

Motiv	Kiša u Maštogradu (nevizualni)	Tehnika	Slikarska – tempere
Cilj nastavnoga sata	Uočiti, prepoznati i izražavati kontraste boja i neboja (šarenih i nešarenih) na motivu „Kiša u Maštogradu“ u likovnoj tehnici tempere.		

Kognitivna postignuća	Psiho-motorička postignuća	Afektivna postignuća
- razlikovati boje i neboje - uočavati i opisivati razliku između boja i neboja na oblicima iz prirode/umjetničkom djelu (Kazimir Maljevič - Žena na peronu) - koristiti boje i neboje u vlastitom likovnom izražavanju	-doživjeti i izraziti likovnu priču -razvijati uvjerenja i stavove na području likovne stvarnosti, vrjednovanje sadržaja i ideja	- doživjeti i izraziti likovnu priču - razvijati uvjerenja i stavove na području likovne stvarnosti, vrjednovanje sadržaja i ideja

Ishodi učenja	Nakon uspješno završenoga sata učenici će moći: • Učenici će znati pojmove kromatsko i akromatsko • Opisati osobni doživljaj djela u odnosu na ideju te tematski i likovni/vizualni sadržaj djela • Ponoviti će rad s tehnikom tempere • Moći će analizirati svoj rad i ostale likovne radove • Razvijati će kritičku svijest prema svom radu i radu ostalih učenika			
Korelacija	/	Nastavna sredstva i pomagala	Ploča, projektor, računalo, kreda, reprodukcije, pjesma, film	
Tip sata	Obrada nove likovne teme	Način rada	Zamišljanje	
Autori korištenih reprodukcija / link	Kazimir Maljević: Žena na peronu (1913) Lara Kemec – Maštograd			
Popis literature i web izvora	<i>Nastavni plan i program za osnovnu školu.</i> (2006). Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. http://www.os-draskovec.skole.hr/upload/os-draskovec/images/static3/713/attachment/2_dio_Draska.pdf (pribavljeno 11.5.2017.) https://www.youtube.com/watch?v=H6c_WgxTsMo (pribavljeno 11.5.2017.) https://www.youtube.com/watch?v=mdWhEVzikS0 (pribavljeno 11.5.2017.) https://www.youtube.com/watch?v=J5OSRpRyl6g (pribavljeno 12.5.2017.) https://forums.artrage.com/attachment.php?attachmentid=21951&stc=1&d=1225779082 (pribavljeno 15.5.)			
Plan ploče				
Kontrast kromatskih i akromatskih boja Kromatske boje: šarene Akromatske boje: nešarene Tehnika: tempera (slikarska tehnika) Motiv: kiša u Maštogradu				
Artikulacija sata				
Etapa sata / Trajanje u minutama	Sadržaj rada	Metoda rada	Sociološki oblik rada	Napomena
Priprema (5 min)	Lijep pozdrav svima! Moje je ime Sara i ovaj sat ću biti vaša učiteljica. Danas ćemo slikati temperama. Zna li netko kakva je	Razgovor	Frontalno	

	tempera tehnika? Slikarska. Koji nam je pribor potreban za slikanje temperama? (hrapavi papir, kist, paleta, zaštita za klupu). Imaju li svi potreban pribor? Na što trebamo pripaziti kada slikamo temperama? Boju razrijeđujemo vodom, na paleti. Boju razrijeđujemo do gustoće slične jogurtu. Kada žesimo posvijetliti boju to činimo dodavanjem bijele boje i na taj način dobivamo tonove. Isto tako, trebamo pripaziti da sloj boje koji nanosimo na papir ne bude predebeo jer tada se boja ljušti.			
Motivacija (15 min)	Za početak ćemo pogledati jedan isječak iz crtalog filma. Riječ je o Mickey Mouseu autora Walta Disneya. Koje ste boje vidjeli u crtanom filmu? Pogledat ćemo još jedan isječak iz crtalog filma o Mickeyu Mouseu. Ovaj put je riječ o crtanom filmu u boji. Koje boje ste uočili? Koji vam se crtani više sviđa? Zašto?	Razgovor/ analitičko promatranje	Frontalno	
	Na platnu prikazujem krug s kromatskim bojama i akromatski krug. Koje boje vidite? Boje mogu biti šarene i nešarene. Zovemo ih	Razgovor/ analitičko promatranje	Frontalno	

	boje i neboje. Kontrast boja i neboja javlja se kada se na istoj slici javljaju boje i neboje. Takav kontrast naziva se kromatsko-akromatski kontrast. Možete li pronaći kromatsko-akromatski kontrast u prirodi? Navedite nekoliko primjera. Pogledajmo sliku Kazimira Maljeviča, Žena na peronu. Što vidite na slici? Koje boje vidite na slici? Koje neboje vidite na slici? Postoji li kontrast kromatskih i akromatskih boja na slici Kazimira Maljeviča? Kako doživljavate ovo djelo? Ima li nešto što vam se posebno sviđa ili ne sviđa? Zašto? Utječe li boja na vaš doživljaj? Kako bi izgledao vaš svijet kada ne biste vidjeli boje? Zna li kako zovemo osobe koje ne raspoznaju boje? Sada se udobno smjestite i polušajte priču. (Prilog 1) Je li vam se svidjela priča? Što vam se najviše svidjelo? Biste li voljeli posjetiti Maštograd? Sada pokušajte zamisliti svoj grad iz mašte. Razmislite dobro. Kakve su	Razgovor/ analitičko promatranje Razgovor Rad na tekstu Zamišljanje	Frontalno Frontalno Frontalno Frontalno	
--	---	---	---	--

	zgrade i kuće u vašem gradu? Koje je godišnje doba? Kakvih je boja, a kakvih neboja? Kakvih su veličina te kuće? Kako su raspoređene? Šećete, razgledavate kuće. Čudite se njihovom izgledu. Kako li je samo neobičan Maštograd. Sve je puno šarenila, smijeha i veselja. Počela je padati kiša (puštam zvuk kiše). U ovom gradu ni kiša ne pada obično. Još uvijek je sve tako lijepo. Ostanimo još malo u tišini. Razmislite. Zamislite.			
Najava zadataka (1 min)	Vaš današnji zadatak je zamisliti i naslikati grad iz mašte u kojem pada kiša. Na vašem crtežu treba biti vidljiv kromatsko-akromatski kontrast. Upotrijebite što više boja i neboja. Koji je današnji zadatak? Tko će mi ponoviti?	Zamišljanje/ sjećanje/ razgovor	Frontalno	
Realizacija (20 min)	Učenici rade na zadatku. Pišem plan ploče. Obilazim ih i podsjećam na likovni problem. Potičem učenike da koriste što više boja i neboja.	Zamišljanje/ sjećanje	Individualni	
Analiza (5 min)	Što je bio naš današnji zadatak? Ponovimo koje su to boje, a koje neboje. Tko želi	Razgovor/ Analitičko promatranje	Frontalni	

	pokazati na svome radu kako je izrazio kontrast? Kakvom smo se tehnikom danas koristili? Na koji način smo razrijeđivali boju? Na što smo još trebali pripaziti? Hvala vam na pozornosti i radu. Bili ste vrlo kreativni i originalni. Sada pospremite svoj pribor.			
Popunjava mentor Zapažanja				
Ocjena i potpis mentora:				

Prilog 1

Maštograd

Bio jednom jedan grad po imenu Maštograd. U njemu su stanovnici stalno maštali. Čak su se i za stolom maštajući najeli. Zgrade su bile zelene, ružičaste, plave, crvene, šarene, karirane, točkaste, pune boja i slatkih crteža. Trava nije bila zelena, već ljubičasta. Ceste nisu bile ravne, nego pune simpatičnih krivina, valovite poput hitrih valova. Krošnje drveća bile su pune cvijeća. Ulice su krasili simpatični nazivi: Ulica maštoglavaca, Maštovićeve ulica, Čiribu uličica... Sunce je u Maštogradu neobično toplo sjalo, a zaogrnilo se u svojoj mašti u zelenu boju, dok je nebo odmah na sebe navuklo malo ružičaste boje. Tako su po nebu uz bijele skakutali i ružičasti oblaci. Svatko od nas u glavi ima plan puta do svog Maštograda. Zalutajmo što češće u njegove ulice. (Lara Kemec, 5.r.)